

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF ROUSSE „Angel Kanchev“

Филиал Силистра
Branch Silistra

СБОРНИК ДОКЛАДИ

на

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’08

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’08

PROCEEDINGS

of

the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’08

Русе
Rousse
2008

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF ROUSSE „Angel Kanchev“

Филиал Силистра
Branch Silistra

СБОРНИК ДОКЛАДИ

на

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’08

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’08

PROCEEDINGS

of

the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’08

Русе
Rousse
2008

Сборникът включва докладите, изнесени на студентската научна сесия **СНС'08**, организирана и проведена във **Филиал – Силистра** на Русенския университет “Ангел Кънчев”.

Докладите са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.

Доклады опубликованы в виде, предоставленном их авторами.

The papers have been printed as presented by the authors.

ISSN 1311-3321

Copyright ©

♦ **СТУДЕНТСКАТА НАУЧНА СЕСИЯ** се организира от **АКАДЕМИЧНОТО РЪКОВОДСТВО** и **СТУДЕНТСКИЯ СЪВЕТ** на **РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ (РУ)** с цел да се предостави възможност на студенти и докторанти да популяризират основните резултати от своята учебно-изследователска работа и да обменят опит.

♦ **ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ:**

• **Съпредседатели:**

доц. д-р Христо Белоев – РЕКТОР на РУ

Владислав Димитров – ПРЕДСЕДАТЕЛ на СС

• **Научни секретари:**

доц. д-р Ангел Смикаров – Заместник-ректор на РУ

ASmrikarov@ecs.ru.acad.bg; 082-888 249

Радослав Линов – Заместник-председател на СС

R.Linov@abv.bg; 082-888 390

• **Членове:**

Факултет „Аграрно индустриален”

доц. д-р Чавдар Везиров

vezirov@ru.acad.bg; 082-888 442

Цветелина Василева

cvete@abv.bg

Факултет „Машинно технологичен”

доц. д-р Стоян Стоянов

sgstoyanov@ru.acad.bg; 082-888 572

Зорница Иванова

zori_doli@abv.bg

Факултет „Електротехника, електроника, автоматика”

доц. д-р Русин Цонев

rtzonev@ru.acad.bg; 082-888 379

Надя Антонова

antonowa14@abv.bg

Факултет „Транспортен”

доц. д-р Валентин Иванов

vdivanov@ru.acad.bg; 082-888 373

Иван Калинов

i.kalinov@abv.bg

Факултет “Бизнес и мениджмънт”

доц. д-р Юлияна Попова

jppopova@ru.acad.bg; 082-888 813

Виктория Ангелова

viktoria.angelova88@gmail.com

Факултет „Юридически“

ас. Елица Куманова
derecho@abv.bg; 082-845 281
Антоанета Николаева
mugal@mail.bg

Факултет „Природни науки и образование“

доц. д-р Петър Сигалов
sigalov@ami.ru.acad.bg; 082-888-754
Благовест Николов
blago_nikolov_86@abv.bg

Филиал Разград

гл.ас. д-р Цветан Димитров
tz_dimitrow@abv.bg; 0887-631 645
Деница Бонева
deni4ka_boneva@abv.bg

Филиал Силистра

гл. ас. Галина Лечева
lechevag@gmail.com; 0897-912 702
Александър Господинов
lordsweet@mail.bg

СЕКЦИЯ „Езикознание”

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

1.	Метафората в лириката на Ботев	7
	автор: Даниел Иванов	
	научен ръководител: доц. д-р Петранка Трендафилова.	
2.	Създаване на двусмислица във вестникарската журналистика чрез преосмисляне на думи от разговорната реч	11
	автор: Ирена Папазова	
	научен ръководител: доц. д-р Петранка Трендафилова.	
3.	Развой на повелително наклонение в българския език	14
	автор: Александър Господинов	
	научен ръководител: доц. д-р Тодорка Георгиева	

СЕКЦИЯ „Литературознание”

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

4.	Посланията на Патриарх Евтимий – картина на своето време	17
	автор: Ренгинар Билял	
	научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева	
5.	Класицистични идеи и мотиви. Либертинство	20
	автор: Славина Иванова	
	научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева	
6.	Европейското образование на българите в живота на доктора по медицина Петър Берон	24
	автор: Росица Хинева	
	научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева	
7.	Еротичното начало в лириката на Кирил Христов	29
	автор: Десислава Петкова	
	научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова	
8.	Проблемът за любовта и страха в романа „Време разделно”	34
	автор: Десислава Пламенова	
	научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова	
9.	Предпоставки за раждането на бунтовния дух на Елисавета Багряна	37
	автор: Елена Иванова	
	научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова	
10.	Времето и човекът в лириката на Атанас Далчев	41
	автор: Мирослава Михова	
	научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова	
11.	Българският космос в поемата на Петко Р. Славеиков „Изворът на Белоногата”	46
	автор: Полина Тошева	
	научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева	

**СЕКЦИЯ
„Методика”**

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

11. **Констатиращ експеримент за установяване равнището на формиране на основни физически понятия по „Човекът и природата”** **53**
автор: Десислава Костова
научни ръководители: доц. д-р Тодорка Стефанова, гл.ас. Теменужка Богданова
12. **Наблюдение върху писмената реч на ученици от село Твърдица, Република Молдова** **58**
автор: Парасковия Салакина
научен ръководител: доц. д-р Илиянка Горанова

Метафората в лириката на Христо Ботев

автор: Даниел Вълчев

научен ръководител: доц. д-р Петранка Трендафилова

In the paper are analyzed the modifications of Botev's metaphors of folkloric type and "water", "fire", "earth", "air" as metaphors, also their classification in topical groups. Also their rich semantic potential is introduced.

Metaphor; types of metaphor; verbal means; expressiveness; Botev, poetry; universal significance

ВЪВЕДЕНИЕ

Напоследък съществува нарастващ интерес към метафората в областта на лингвистиката, психологията и философията. От тясното ѝ разглеждане като троп в поезията и художествената литература метафората днес се разглежда като универсално средство за комуникация.

Между средствата за словесната образност метафората заема особено място, което определя интереса към нея още от древността. Традиционното схващане за метафората е нейното древното номинално определение дадено от Аристотел. Според него "метафората е пренасяне на чуждо име върху даден предмет"(1).

В съвременните теории за метафората доминиращо е разглеждането ѝ на ниво изречение и изказ, а не на ниво дума, което е типично за древността и класическата реторика. През 1936г. Ричардс за първи път разглежда метафората не на ниво дума, а като противопоставяне на две понятия, които са несъвместими и които създават "напрежение" в изказа. Блек развива идеята на Ричардс и става основоположник на теорията за метафората като взаимодействие на два семантични контекста: този на думата употребена метафорично (фокус), и останалата част на изречението, в която думите са употребени буквално (рамка) – или така наречената теория на взаимодействието (2).

В съвременния български език съществуващите изследвания върху метафората най-общо третират проблема в няколко аспекта.

Първо, в лингвистичен план метафората се разглежда при описване на преносните значения на думите, като по-специално внимание се отделя на метафоричния пренос за създаване на термини в съвременния български език (3).

Второ, в стилистичен литературоведчески план метафората се разглежда като троп в системата на изразните средства или се анализира конкретната ѝ стилистична функция при изграждане на художествения текст (4).

Трето, във философско-естетически и психологически аспект в българския език метафората се интерпретира от Исак Паси, "като форма, чрез която става единствено възможно цялото мислене и всички видове на творческо-прагматическо действие" (5).

В българската научна литература метафорите в творчеството на Христо Ботев са разгледани нееднократно, но като елементи в литературоведчески анализи или в стилистични разработки на отделни Ботеви стихотворения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В нашата работа правим опит да изследваме въпроси, свързани със стилистичните възможности на феноменалния езиков знак – метафората в лириката на Ботев.

Целта на настоящото проучване е да се анализира конкретната стилистична функция на метафората при изграждане на художествения текст в Ботевата поезия.

Задачите, които си поставяме, са:

Да се проследи семантиката на метафорите и тяхната структура.

Да се анализира стилистичната функция, реализирана от отделните метафори, в речевата структура на текста.

Да се определи познавателната и естетическа функция на метафорите както в конкретния микротекст, така и в макротекста, какъвто представлява цялостната Ботева поезия.

ОРИГИНАЛНИТЕ (СМЕЛИТЕ, СИЛНИТЕ) МЕТАФОРИ в лириката на Ботев са онези, които и навремето си, и днес действат експресивно, които в съзнанието на реципиента предизвикват емоционални асоциации и безбройни семантични полета. Това са метафорите с несъмнена поетическа сила.

1. Ботевите МЕТАФОРИ ОТ ФОЛКЛОРЕН ТИП в повечето случаи са модифицирани и включени в оригинален поетически контекст, затова те не трябва да се възприемат само като резултат от влияние на народната поезия.

“Над него сокол, юнашка птица”

“През тиха бяла Дунава”

“Черни чернеят за мене”

“И с сърце всичко разкажи”

“Черни ми кърви в земята,

в земята, майко, черната”

“Душата ми в огън тлее,

сърцето ми в люти рани”

“Вълкът му ближе лютата рана”

“Как тупа сърце, играе”

“И кръвта да ти змии изпият”

“Със сърце мъжко, юнашко”

“За туй, че ти си черна робиня”

“Грей и ти, слънце”

“Стадо от вълци в овчи кожи” и др.

Изразът сокол, юнашка птица е разширеното определение, което наподобява така наречения постоянен епитет, характерен за народната песен, срв. Очи череши, снага тополя, зъби бисерни, лице трендафил. Епитетът юнашка обаче включва едновременно народната представа за храброст и същевременно е маркер за автентичното Ботево мирозрение, в чийто център стои митологемата за поборника. В Ботевия контекст соколът “юнашка птица” възприема елементи на астралност, тъй като птицата лети високо, стои близо до небето, т.е. до астралната предметност.

За художествената стойност на прилагателното “бял” (като епитет – метафора) намираме примери в народното творчество, както и в българска литература от периода на исихазма. Традиционната в народното творчество семантика на епитета „бял” (интерпретира красотата и трагичността) е модифицирана в творчеството на Ботев. Например в стиха “през тиха бяла Дунава”, където водата е представена като красавица (река = лежаща жена). Следователно “бял Дунав”, взет като красотата и като жена, по-нататък може да се възприема като майка, която, ако следим идейната концепция в цялостното поетическо творчество на Ботев, ражда свобода.

Противопоставянето на белия и черния цвят в Ботевите стихове визират душевния конфликт у лирическия герой – емоционалното преживяване на силна любов и омраза, на страстен копнеж към живота и готовност да приеме смъртта.

В нашия анализ различаваме метафората като троп, като езиково-стилна фигура във формален смисъл на думата и, от друга страна – метафоризирани думи в рамките на дадено метафорично словосъчетание (словосъчетание, изречение или част от стиха, стих, строфа). Особеното тук е, че метафоричните изрази навсякъде се съпътстват от метонимични, при което там, където има малко метафори, има повече метонимични фигури. Например в “На прощаване” няма много метафори, но затова пък тази творба изобилства с прекрасни метонимии от различен вид. Комбинацията от метафора и метонимия прави много силен поетически изказ на Ботев, срв:

*“със куршум да го поздравят
а пък със сабя по милост”*

(глаголи-метафори, съществителни-метонимии)

*“И храниш го дор до гробът
само с надежди голи”*

(метонимия и метафора)

*“Зинали са страшни долове
и пици в тях зърно от свинец”*

*“Тежка желязна ръка целува,
лъжливи уста слуша със вяра”.*

“че куршум пропей над село”

(метонимия и метафора)

Следователно тропологическата верига при Ботев е твърде сложна: заедно с метафората имаме метонимии, хиперболи, синекдохи. Чрез метафорите поетът изказва силните си чувства, а чрез метонимията силната си мисъл.

2. Ботевите метафори, разпределени по ТЕМАТИЧНИ ГНЕЗДА и изразени чрез проценти, дават следното разположение:

антропологически – “кръвта се ядно в жили вълнува”, “зинали са страшни долове”, “тежка желязна ръка целува” и пр.;

абстрактни – “надежди голи”, “де скръб дълбока владее”, “сърце зло в злоба обвито”, “на душа лежат спомени тежки” и пр.;

зооморфни – “смок е засмукал живот народен”, “стадо от вълци в овчи кожи”, “кожата да ти одере звярът

религиозно митически – (“о мой боже, прави боже”, “православните скотове”, “за свети Гергя – божи разбойник”, “брат на Юда” и пр.);

соларно-астрални – (“любов не грее”, “слънцето спряно сърдито пече”, “звезди обсият свода небесен” и пр.);

гастрономически – (“сладка почивка”, “кръвава напивка”, “кръвта да ти змии изпият”, “сълзи му с уста да глътна” и пр.);

фитогенни – (“мойта младост, мале, зелена”, “нека измръзнат жили”, “пее гората”, “стене гора и шума” и пр.);

географски – 2% (“твой един син, Българю”, “През тиха бяла Дунава”, “Балканът пее хайдушка песен”);

исторически – 1% (“турска черна прокуда”, “синът на Лоила” и пр.);

металически – 1% (“ръжда разяжда гложгани кости”, “желязна ръка целува”, “ум човешки да скове в окови тежки”).

Универсалността на Ботевите метафори според нашия анализ без съмнение спомага революционерът, българинът и човекът в поезията на Ботев да се слеят в пълнокръвно художествено единство. Именно за това поезията му се поддава на непрекъснато нови интерпретации. Такива нови интерпретации на Ботев, на неговата метафора го утвърждават като съвременен, модерен поет.

3. ПРАВЕЩЕСТВЕНА МЕТАФОРИКА. Древногръцкият философ и поет Емпедокъл (V век пр. н. е.) във философската си поема “За природата” свежда цялото многообразие на конкретния свят до четири първовещества (“четири корена”, “четири стихии”): огън, въздух, земя и вода. Това учение на древния философ за четирите първовещества остава основен елемент на човешкото съзнание, а оттам – и на поетическата мисъл. Съвсем естествено е правеществена метафорика да се намира и в творчеството на Ботев, за който може да се каже (а и поетът сам го е потвърдил), че е бил вечно между “съединяването и разделението”, между силната любов и силната вражда. Тук ще се спрем върху правеществените метафори в лириката на Ботев:

ОГЪН: “душата ми в огън тлее”, “в тез гърди веч любов не грее”, “колко е изгорил живи”, “сърце догаря”, “старци се молят богу горещо”. Думите от тази група

не са много, но говорят, че преживяването у Ботев напомня „лумнал огън“, свободна стихия. Метафорите от този тип могат да се възприемат разностранно, но могат да се тълкуват и традиционалистично, в духа на народната поезика.

ВЪЗДУХ: „там буря кърши клонове“, „как ечат бури вековни“, „мечти мрачни, мисли бурни“, „навяват на теб скръб на сърцето“, „гора зашуми, вятър повее, – Балканът пее хайдушка песен!“, „вдъхни всекиму, о боже“. Темата „въздух изобщо“ открива семантичните полета СВОБОДА / НЕСВОБОДА. Особено ясно се изтъква „свободата“ (стременежът към нея, борбата за нея) в силните думи от групата „въздух“.

ЗЕМЯ: „в земята, майко, черната“, „кървав се лее над камък гробен“, „и чувства си в калта увирах“, „де земя гърми“, „робска земя“, „зинали са страшни долове“, „чуиш ли как пее гората“. Чрез думите земя, кал, камък, дол и гора поетът изказва любовта си към родната земя (родина) или трезво говори за тежката съдба на родната „черна“, „робска“ земя. Обаче и тук има елементи на оптимизъм: „чуиш ли как пее гората“, „Балканът пее хайдушка песен“.

ВОДА: „през тиха бяла Дунава“, „не вливай ми в сърце отрова“, „где скръб дълбока владее“, „смучат го наши и чужди гости“, „кипи борбата“, „пот от чело, кървав се лее над камък гробен“, „кръвта се едно в жили вълнува“, „кръвта да ти змии изпият“, „и кръвта още по-силно тече“, „юнакът лежи, кръвта му чете“. Образът ВОДА при романтиците обикновено се свързва с красотата, но в специфичен поетически контекст на Ботев той има значение на непримиримост, на вълнение, на бунт. Метафорите от тази група притежават голяма сила и богат семантичен потенциал, чрез който се създават отлични стилово-поетични ефекти.

Правеществените метафори при Ботев са главно борчески, огнени, силни, устремени, бунтовни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чрез съчетаването на различни типове метафори поезията на Ботев добива космично универсално звучене, тя се изтръгва от контекста на национално-конкретното и добива общочовешко звучене. В статията си „Българската поезия преди и сега“ Пенчо Славейков твърди, че „идеите на Ботев днес вълнуват не само гимназистите и социалистите, но онова, което я прави актуална значима са поетическите одежди в които са облечени тези идеи“.

Магията на поетическото излъчване на стиховете му се дължи на изобилието от метафори.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аристотел. За поетическото изкуство. София, 1975, с. 34.
- [2] Петров, В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. ВЯ, 1990, кн. 3, с. 145.
- [3] Генова, Д. За някои съвременни схващания за метафората. Език и литература, 1980, кн. 3.
- [4] Велева, М. Стилистичен анализ на художествения текст. София, 1990.
- [5] Паси, И. Метафората. София, 1983, цит. стр. 57.

За контакти:

Даниел Вълчев, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, Специалност „Български език и чужд език“

Доц. д-р Петранка Трендафилова, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail: pera_don@abv.bg

Създаване на двусмислица във вестникарската журналистика чрез преосмисляне на думи от разговорната реч

автор: Ирена Папазова

научен ръководител: доц. д-р Петранка Трендафилова

The paper deals with one of the ways for creating ambiguity in the newspaper journalism and at the same time it determine its stylistic and expressive function in the speech structure of the text.

ВЪВЕДЕНИЕ

Най-динамични са процесите на изменения в общественно-политическата сфера на общуване, което обуславя и промените, настъпващи в публицистичния стил. В последните десетилетия определящо място във „вътрешноразвойните тенденции на публицистичния стил“ заемат коренно променящото се медийно пространство и новите средства за информация. Това води до изменения в традиционната и исторически установена същност на публицистичния стил. Оформя се и нов тип масова комуникация, която изисква и нов набор на езиков инструментариум.

Новаторските процеси, настъпили в българската публицистика през последните години, поражда интерес у мнозина езиковеди (Неновски, 2003; Пенчев, 2001; Караминков, 2003; Чакърва и Костова, 1999; Галперин, 1974; Станева, 1988 и 2001 и др.). В обсега на проучванията стоят най-вече измененията в жанровото многообразие, в проблематиката и в публицистичната лексика.

Проблемът за езиковата двусмислица като средство за манипулиране чрез периодичния печат представлява все още незаето изследователско поле. До този момент в българската езиковедска наука липсват изследвания, свързани с този проблем.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Целта на моята дипломна работа е проучването на целенасочено изградената двусмислица, конструирана в целия разред на езика на вестникарската журналистика.

Задачите, които си поставих, са следните:

1. Да проследя двусмислицата на всяко езиково равнище (фонетично, лексикално, морфологично, синтактично) и да открия съзнателно изградената двусмислица като журналистически прием от тази, която е допусната поради недостатъчно усвоена езикова и стилистична норма или поради технически ограничения и други обективни причини.

2. Да анализирам способите и средствата, с които се реализира нейното изграждане.

3. Да определя стилистичната й, смислова и експресивна функция в речевата структура на текста (тук под текст разбираме така наречените малки текстове, каквито са и заглавията на отделните статии).

В доклада си ще се спра само на един от инструментариумите за постигане на двусмислица, а именно **преосмислянето на думи с разговорна функционална окраска**.

За проучването си подбрах 620 заглавия на статии от разнообразни вестникарски жанрове. Предпочетеният от мен набор фактически материал – заглавия на текстове, а не абзаци от текстове, създава условия двусмислицата да бъде по-лесно и ясно отчетена и осъзната, тъй като по-голямата част от самите заглавия представляват микротекстове с граматическа, смислова и информационна завършеност.

„Баш трактор от ново поколение” (Из печата)

баш (*baš глава*) със значения: 1. прил. `пръв, главен`; 2. като наречие `тъкмо, точно` (РЧДБЕ). Според БТР лексемата има подобно значение – прилагателно име, неизменяемо (турцизъм) `главен, пръв`.

В статията думата *баш* се възприема двусмислено: от една страна, в смисъл на *точно* – *Точно трактор от ново поколение*, разкриваща на читателя модерността на съоръжението, което е представено като взаимствано от ново (бъдещо) поколение; от друга страна, турцизмът рефлектира със значение `главен`, придаващо ирония на израза.

„Нападателят на Евертън порти 2 дузпи” (Из печата)

порти гл. нсв. (рус.) `рядко`; `развалям, похабявам` (БТР).

В статията тази дума има идентично значение с това от „Български тълковен речник”. В случая *порти* е със семантика *похабявам* (*Нападателят на Евертън похаби 2 дузпи*), но избраната дума може да бъде възприета и с друга подходяща от нея (*пропусна*), обаче вече доста отдалечена от речниковото значение на първоизбраната в текста.

„Наша певица шета из Ню Йорк” (Из печата)

шетам гл. нсв. 1. `върша късна работа` - „Шета из къщи като всяка жена”. 2. `ходя`, `пътувам, скитам се` - „Шетба шета Марко Кралевичи”.

Този глагол е битовизъм. В прякото си значение всички битовизми не са емоционално оцветени, но притежават функционална окраска. Това обаче за конкретния случай не е валидно, понеже лексемата *шетам* е използвана в преносното си значение. В текста тя е със семантика *ходя*, *обикалям* (*Наша певица ходи, обикаля из Ню Йорк*).

„Ракия се ля на празника на сливата” (Из печата)

лея, според БТР има няколко значения: 1. `изработвам нещо от разтопен метал, восък и др.` - „Лея куршуми”, „Лея свещи”. 2. прен. `излъчвам` - „Звездите леят светлина”. 3. прен. `проливам` - „Лея чувствата си”. Срв.: л е я с ъ л з и – `плача с много сълзи`; л е я к р ъ в – а) `убивам`; б) `лея кръвата си`; л е я к р ъ в т а с и – `жертвам живота си, участвам в битка`.

Употребената в дадения текст дума (*се ля*) няма нито едно от посочените значения. Тук тя се възприема от реципиента едновременно със значенията *се наля* и *се изпи*, което създава и двусмислицата.

„Христо Стоичков надъхва белите” (Из печата)

надъхвам гл. нсв., **надъхам** гл. св. 1. `дъхам връз нещо` - „Надъхай ножа, за да се покрие с пара”. 2. прен. `внушавам, повлиявам някому; подстрекавам` - „Надъха го с идеите на фашизма и оттам дойде нещастieto му” (БТР).

Даденият по-горе текст се свързва едновременно с преносното значение на глагола *подстрекавам*, и със значението *повлиявам, внушавам*. При такъв вариант изразът добива следния вид , който също е напълно валиден за ситуацията.

„Джебчийки щъкат из града” (Из печата)

щъкам гл. нсв., имащ значение на: `ходя насам-натам, щъркоря` (БТР).

Лексемата *щъкам* е типичен жаргонизъм (придаващ на речта емоционално-експресивна окраска). Двусмислицата се появява при преосмисленото значение на глагола *щъкам* `ходя насам-натам с определена цел`, което в текста добива смисловата добавка `дебнат`.

„Ега си обидата!” (Из печата)

Лексемата *ега си* се обвързва с думи със стилъв белег и по-конкретно с вулгаризмите, които са присъщи най-вече за разговорната реч. В текста тази дума е носител на отрицателна експресивност, чрез която се изразява недоволство, неодобрение. Възклицателният знак в края на изречението също е признак, подсказващ наситена експресивност. Двусмислицата идва от колебанието при

емоционално-експресивното възприемане на вулгаризма – като възторжено удивление или като възмущение.

„Мутрите бият *gratis*” (Из печата)

gratis (чрез рум. *gratis* от фр. *gratis*, което от лат. *gratius*, аблативна форма от *gratia*): 1. наречие `даром, безплатно`. 2. същ. м. `безплатен билет за театър, концерт, кино и под.` *gratisen*, *-сна*, *-сно*, мн. ч. *-сни* прил. (РЧДБЕ). Според БТР значението на лексемата е идентично с тази разлика, че тук присъства пример – `даром, безплатно` - „Получавам списанието *gratis*”.

От стилистична гледна точка се вижда, че *gratis* е жаргон, който внася емоционалност и експресивност, вижда се също и това, че жаргонът се отъждествява с *безплатно* (Мутрите бият *безплатно*). Двусмислицата е в цялостния смисъл на заглавието: мутрите бият, без да им бъде платено затова или мутрите бият някого, без да му искат пари (обикновено те бият поради неплатени дългове)..

„Съвременното изкуство го стяга чепикът” (Из печата)

чепик нар. м. `лека кожена цяла обувка` - „Лачени чепици”, „Чепиците му са нови, та скърцат” (БТР). Редно е да се отбележи, че *чепик* е лексема, присъща най-вече за разговорния стил. Съвременното се намесва във възприятията на реципиента и асоциацията с фразеологизма „стяга ме чепикът” (`не ми е удобно, комфортно; гневя се). Поради това читателят на текста се сблъсква с колебанията между няколко смисли: „съвременното изкуство не е качествено”, „съвременното изкуство е финасово зло”, „съвременното изкуство не е добре възприемано и поради това ще западне”, „съвременното изкуство става все по-ексцентрично”.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От всички проучени случаи можем да направим следните изводи:

Двусмислицата във вестникарската журналистика, постигана чрез преносно преосмисляне на думи от разговорната реч (жаргонни и просторечни думи, битовизми и диалектизми) се допуска умишлено и представлява журналистически прием, чиято основна цел е провокиране на читателския интерес. Употребата на непрестижна езикова формация създава и емоционално-експресивна наситеност на изказа, която обикновено реализира ирония, хумор, сарказъм, разкриващи личностната позиция на автора на статията относно описваното от него социално явление.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гальперин, И. Р. Информативность единицы языка. Москва, 1974, с. 63.
- [2] Караминков, Ал. Още езикови тревоги. – В: Адвокатски преглед, бр. 5-6 май/юни 2003, с. 24-25.
- [3] Неновски, Н. Езикови тревоги. – В: Адвокатски преглед, бр. 5-6 май/юни 2003, с. 13-23.
- [4] Пенчев, Й. Присъединяването в съвременния български книжовен език. – В: Проблеми на българската публицистична реч. Велико Търново, 2001.
- [5] Станева, Хр. Публицистичният стил в съвременния български език. София, 1988.
- [6] Станева, Хр. Стилистика на българския книжовен език. Велико Търново, 2001.
- [7] Чакърова, К., П. Костова. Феноменът стилистична грешка. Как да откриваме и редактираме „коварните сателити” на нашата реч. Пловдив, 1999.

За контакти:

Ирена Папазова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, Специалност „Български език и чужд език”

Доц. д-р Петранка Трендафилова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail: pera_don@abv.bg

Развой на повелителното наклонение в българския език

автор: Александър Господинов
научен ръководител: доц. д-р Тодорка Георгиева

The text is about developing of Imperative mood in Bulgarian. We use this mood when we want to urge someone to do something. During the centuries the forms of Imperative mood change. The most important results are: some letters drop out of the construction of the word and others change into new letters.

ВЪВЕДЕНИЕ

Състоянието на старобългарския книжовен език показва, че в една доста ранна епоха нашият език е притежавал синтетични форми на повелително наклонение за всички лица (1). Днес синтетични форми за повелително наклонение се употребяват само във 2 лице единствено и множествено число. В останалите лица се използват описателни форми, образувани от частица „да” или „нека да” и форма за сегашно време. Ранното изчезване на част от синтетичните императивни форми е проява на закона за езикова икономия, на стремежа да се отстранят рядко употребяваните форми за 1 и 3 лице единствено и множествено число.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Старото окончание **-и** за **2 лице** единствено число на **глаголите от тематичните спрежения** се пази непроменено – *берѣ, станѣ, колѣ, молѣ*. При глаголите със сегашна основа на гласна поради липса на ударение то е преминало в „ѣ” – *знай, играй, бой се* и други.

В старобългарски задноезичните съгласни, на които са завършвали корените на част от глаголите от първо спрежение, са се променяли пред окончание **-и** по втора палатализация, например *сѣцѣ, помози* от *сѣштѣ* (< *сѣк—тѣ*), *помошти* (< *по—мог—тѣ*). През среднобългарския период формите от този тип са били преобразувани по аналогия на съответните форми за сегашно време (т.е. промяната е настъпвала по първа, а не по втора палатализация): *сечи, помози*, сравни в Кюстендилското евангелие *речеѣ ми*, вместо *ръцѣѣ ми*.

Атематичните глаголи в праславянски са образували формите си за 2 лице единствено число с окончание **-ѣ**, в старобългарски – *мжѣ* (* *jad—jѣ*), *дажѣ* (* *dad—jѣ*). Към тази група някога се е отнасял и глаголт *виѣѣти*, който в старобългарския период вече е преминал към IV спрежение, но е запазил старата си императивна форма за 2 лице единствено число *вижѣ*. Глаголт *вѣѣти* е имал специални повелителни форми, образувани от основната му за свършен вид по модела на първо спрежение: *вѣѣши* – *вѣѣди*.

Повелителните форми *дажѣ*, *мжѣ* в старобългарски могат да се срещнат удължени с **-и** по модел на глаголите от тематичните спрежения – *дажди*, *мжди*. В говоримия български език *вижѣ*, *мжѣ* след изпадане на краесловните ерове са съкратили формите си до „*яж*” и „*виж*”. Смята се, че по модел на тези форми са се появили съкратените императивни форми като „*влез*, *слез*, *дръж*”. Изгубила се е формата за императив – *дажѣ*. Тя още в старобългарски е започнала да се измества от *даи* (*дай*).

Повелителната форма за **3 лице** единствено число в старобългарски е била еднаква с формата за 2 лице единствено число.

Формата за **1 лице** мн.ч. е имала в старобългарски окончание -лѣ, например: бералѣ, зналѣ, хвалѣ. В старобългарските паметници тя много често е измествана от описателни конструкции. В някои случаи е можела да получава окончание -лѣ. Например Добрейшовото евангелие – идѣлѣ къ юда пакѣ (Йоан, XI, 7).

Във **2 лице** множествено число повелителната форма в старобългарски е имала окончание -латѣ или -итѣ в зависимост от принадлежността на глаголите към различни спрежения, например: бератѣ, несятѣ, хвалитѣ, носитѣ. В развоя на българския език първото окончание измества второто. Началото на този процес можем да видим в частичното прехвърляне на окончание -латѣ към повелителните форми на глаголите от трето старобългарско спрежение, което се наблюдава в паметниците от X-XI век, например: глаголатѣ, пиятѣ. През среднобългарската епоха окончание -латѣ е преобладавало в българските народни говори, за сравнение – заколатѣ, дадатѣ, простатѣ. В края на среднобългарската епоха тези форми са надделявали напълно.

Повелителните форми за забрана се изразяват чрез прибавяне на отрицателната частица „не“. В старобългарски и в официалната старобългарска книжнина отрицателните повелителни форми могат да се образуват и от свършени глаголи, например: не оукради, не сътвори, не поцади и така нататък. В течение на среднобългарската епоха отрицателната заповед е започнала постепенно да се свързва само с несвършени глаголи. Процесът е приключил към края на среднобългарската епоха, защото в Троянската повест имаме отрицателни повелителни форми само от несвършени глаголи, срв. – дадѣтѣ, вѣ. не даванѣтѣ; присѣди, вѣ. не присѣданѣтѣ. И днес в българския език отрицателната заповед може да се образува само с несвършени глаголи – „не казвай“, „не убивай“, „не купувай“ и т.н.

При описателните форми с отрицание частицата „не“ се поставя след съюза „да“ или след наречието „нека“ – „да не казва“, „нека да не казва“. Много рано обаче в българския език описателната отрицателна заповед се изразява и по друг начин, именно с помощен глагол и инфинитивна форма. В старобългарски имаме съчетания от не можи и инфинитивна форма, срв. не можи глаголати. Освен по този начин, описателни отрицателни заповеди в българския език се образуват и от не дѣти и инфинитивна форма. Това са днес литературните конструкции – „недей говори“, „недей да говориш“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Формите на повелително наклонение в български изминават дълъг път на развитие: в една по-ранна епоха езикът ни е притежавал синтетични форми на императив за всички лица и числа, а впоследствие от тях се съхраняват в стария си синтетичен облик само формите за 2 лице, единствено и множествено число. В останалите лица и числа днес се използват описателни форми, образувани от глагол в сегашно време и частица „да“ („нека да“).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Мирчева-Иванова, Д., И. Харалампиев. История на българския език. В. Търново, изд. „Фабер“, 1999.
- [2] Стоянов, Ст. Граматика на българския книжовен език. В. Търново, изд. „Абагар“, 1999.
- [3] Мирчева-Иванова, Д., А. Давидов. Малък речник на старобългарския език. В. Търново, изд. „Слово“, 2001.

[4] Мирчев К. Историческа граматика на българския език. София, 1978.

БЕЛЕЖКИ

(1) Рядък остатък от синтетична императивна форма за 1 лице единствено число – *отъпадъмъ* (с краесловен *ъ* вместо с *ь*) 'да отпадна' се открива в Синайския псалтир.

За контакти:

Александър Господинов, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал-Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail: lordsweet@mail.bg

Доц. д-р Тодорка Георгиева, Русенски университет Ангел Кънчев, Филиал-Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail: knidor@abv.bg

Посланията на Патриарх Евтимий – картина на своето време

автор: Ренгинар Билял
научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева

Посланията на търновския патриарх са отговори на реални запитвания на действителни личности, съвременници на Евтимий. Посланията съдържат указания, валидни не само за един конкретен момент. Затова те започват да се преписват наред с други литературни творби. Писмата – запитвания са изгубени, но писмата - отговори на Евтимий се откриват в сборници, преписвани като богословска литература. Така се превръщат в литература – ярки творби на епистоларния жанр на Българското средновековие.

ВЪВЕДЕНИЕ

Оригиналното книжовно наследство на Евтимий Търновски е доста богато. То може да бъде поделено на четири основни групи, които като цяло се отнасят към официалната култова литература: жития, похвални слова, служби и послания. Въпреки, че са отговори на реални запитвания на съвременници, те носят белезите на задълбочения размисъл и богатия стил на автора си, което ги превръща в образци на българската Средновековна епистоларна литература.

Интересен дял в творчеството на Евтимий са неговите послания. Те са четири:

Послание до Атонския монах Киприан, бъдещия митрополит на Киев.

Послание до угровлахийския митрополит Антим.

Две послания до йеромонах Никодим Тисменски.

Това са отговори на реални запитвания на действителни личности, съвременници на Евтимий, но тези отговори надхвърлят рамките на обикновени писма. Посланията съдържат отговори на въпроси, които са интересували редица духовни лица, съдържат указания, валидни не само за един конкретен момент. Затова те започват да се преписват наред с други литературни творби. Писмата – запитвания са изгубени, но писмата – отговори на Евтимий се откриват в сборници, преписвани като богословска литература. Така се превръщат в литература – ярки творби на епистоларния жанр на Българското средновековие. Тези творби са свидетелство за големия престиж на Евтимий, за неговата култура и за широкия кръг въпроси, с които се е занимавал. В тях са отразени неговите разбирания по богословски и обществени проблеми.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Посланието до Киприан е известно в 18 преписа. То е било изпратено, преди Евтимий да стане патриарх – в периода 1371 – 1373 г. В този текст Евтимий дава отговор на въпросите на своя „съученик“ във връзка със споровете в монашеските среди в Света гора, засягащи „Църковните обичаи“, както се казва в самото заглавие. Отговорът е обширен, с ред цитати от Библията, които авторът умело свързва със собствените си идеи. Евтимий изразява радостта си от полученото писмо и разсъждава за ползата от словото, което е способно да утеши душите. Идеята за огромното значение на словото Евтимий изразява и в увода на Житие на Иван Рилски, и в Житие на света Петка.

В увода на посланието авторът възвеличава пустинята, т.е. отшелническия живот в планината. „Пустинята е майка на безмълвието, пустинята е учителка на пост, духовна съпруга, стълба, която въвежда към небето, път непогрешим към Бога, верига благосъчетания. Безмълвието и постът са ходатаи на праведността, учители на целомъдрието, несъкруσιμο срещу враговете оръжие, крепък стълб пред вражето лице. Тези, които вървят пред нея с усърдие, по добро течение се носят, по царски път вървят, страстите задушават, душата си към висота издигат...“. Така

поетично Евтимий изразява своите исихастски възгледи от периода, в който той сам живее в „пустинята“ и се подвизава за усъвършенстване на душата в пещерата, надалеч от Търново. При това тук се забелязват и онези типични особености на неговия стил, които констатираме в похвалите и в житията – приповдигнатост, образност, повторение на еднотипни синтактични цялости /плеоназъм/ и на отделни думи. Използван е риторичният стил, характерен за високите жанрове през XIV в. Евтимий е един от създателите на този стил, известен в медиавистиката като „плетение словес“. Дмитрий Лихачов го определя като орнаментален, а други изследователи говорят за „бароковост“ на старобългарската книжнина от т.нар. Евтимиева книжовна школа.

Първото от посланията до Никодим, основател на манастира в Тисмена /Влашко/ и затова наречен „Тисменски“, отново засяга богословски въпроси. Те имат абстрактен характер, третиран учението за Бога и ангелите. Никодим се лута в някои противоречия или неизяснени теологически проблеми и иска да ги изясни. Евтимий отговаря авторитетно като начетен богослов.

Второто Никодимово послание е по-интересно по съдържание. То не е достигнало до науката в цялостния си вид, а в откъс. В него патриарх Евтимий отговаря на въпроси по половия живот. Никодим съобщава, че някои младежи вършат „ръкоблудство“, при което изпитват „чувство на сладострастие“ и пита такива следва ли да бъдат „въздигани в свещенически сан“. Евтимий отговаря, като засяга и други сродни патологични явления. Той подчертава, че свещеникът трябва да бъде чист като ангел затова трябва внимателно да се проучва всеки, който се ръкополага за свещеник.

Според него момчетата са твърде различни, едни рано се развиват, още от тринадесетата и четиринадесетата си година, други и след осемнадесетата година не са подтиквани от желание, което да ги „тласне към похот“. Вторите според него трябва да встъпят в свещеничество. За убедителност привежда мнението на по-стари автори. Това писмо показва с какво внимание Евтимий се отнася към всяко запитване и с какво чувство за отговорност отговаря, опирайки се на своята широка осведоменост.

Четвъртото послание, отправено до угровлахийския митрополит Антим, разглежда въпроси на брака. Евтимий научава, че в Румъния нравите са по-либерални, отколкото в България и румънската църква допуска трети и четвърти брак, които в България са забранени. Евтимий е категоричен по отношение на брака. Той смята, че първият брак е свещен, втори може да се допусне при особени обстоятелства, но третият вече е недопустим. От писмото проличава, че Евтимий е съблюдавал много строго номите на морала според църковните правила и трудно е разрешавал втори брак. Нравите в България по това време обаче вървят към разложение. Разводите зачестяват, мнозина се отдават на безпътен живот и тъй като българската църква е строга, някои отиват в Румъния, за да узаконят третия си брак. Това писмо следователно е интересно не само като документ за моралните принципи на Евтимий и неговата грижа за нравствената чистота на обществото, но и като отражение на една страна от българската действителност през последната четвърт на XIV в. .

За да се разберат заслугите на Евтимий в развитието на епистоларния жанр, трябва да се хвърли бегъл поглед в миналото. Българската литература изобщо е бедна към послания. Те са или съвсем кратки, делови, или служебно – дипломатически с въпроси от църковно и държавно естество. Всички те говорят, че до XIV в. Посланието в България не е получило същинско литературно развитие. Писмата на Евтимий имат литературен характер, те са съобразени с дълговечните византийски епистоларни традиции, отговорите са цялостни и мотивирани, така че творбите се превръщат в ръководства. През цялото Средновековие на Атон духовният живот не секва. Много факти говорят за присъствието на български

монаси в един от най – старите атонски манастири – Великата лавра „Св. Атанасий Атонски“ още от епохата на Първото българско царство, но най – значително е българското присъствие там през XIV в. През този период преобладават монасите от български произход в манастирите „Св. Панталеймон“, „Ватопед“ и „Хилендар“.

Делото на атонския духовник бива подето и пренесено от бъдещия патриарх – Евтимий, който прекарва няколко години в Лаврата „Св. Атанасий“, участва в книжовната дейност и възприема и обогатява нейните принципи.

След като през 1375 г. е избран за патриарх, Евтимий въвежда в богослужебната практика „изправните“ преводи на литургичните текстове. Епохата, в която духовникът става глава на Българската църква е изключително тежка и трагична, но той не се отказва от страстите си. Патриархът се стреми светската власт да се подчини на църковната, не по принуда, а по религиозно убеждение и затова избягва конфликти с владетеля. Неговото благочестие и последователност му осигуряват огромен авторитет както сред българите, така и сред останалите християни на Балканите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Евтимий с право може да се нарече новатор в развитието на българската литература. Воден от исихастката идея за максимална близост на превода до оригинала, разработена в школата на стареца Йоан от манастира „Великата лавра“, Патриархът провежда езиково–правописна реставрация на старобългарските текстове като постига точност на преводите по смисъл, художественост на превода по изказ, нормативност на литературния език и на правописа. Евтимий въвежда нов агиографски стил. В резултата на т.н. симбиоза на жанровете житие и похвално слово, агиографските текстове получават риторичното звучене на апалогията, а похвалните слова „набъбват“ откъм „биографични“ данни за светеца. Така старобългарската книжнина придобива философско и художествено звучене. Евтимий създава образци на епистоларния жанр, каквито преди него не съществуват в средновековната ни книжнина. С творчеството на Патриарх Евтимий текстовете, дело на Търновската книжовна школа, достигат равнището на византийската литература, съхранявайки традиционните си народностни белези.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Богданов Б. Учебник по литература за 9 клас.С., 2001 г.
- [2] Георгиев, Е. Разцветът на българската литература. С., БАН, 1996.
- [3] Петканова Д. СБЛ , С., 1997 г.

За контакти:

Ренгинар Билял, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и френски език”, e-mail: reni_bilyal@abv.bg

Гл.ас. Галина Лечева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал-Силистра, Катедра по филологически науки, тел.: 086 821 521, вътр. 128, e-mail: LechevaG.@gmail.com, GLecheva@fs.ru.acad.bg

Класицистични идеи и мотиви. Либертинство

автор: Славина Иванова
научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева

***Classicism's ideas and motifs. Libertinage:** The paper tells about the Classicism's specific peculiarities. It was born in the epoch of absolutism in France. It is associated with a division of the values and the genres. They were high and low. The Classicism is associated with the name of Louis XIV and Cardinal Richelieu. The Cardinal was founder of the French Academy, which abided by the rules. The philosophical tendency Libertinage was arised in answer to these strict rules.*

Key words: Classicism, Absolutism, Louis XIV, Cardinal Richelieu, French Academy, Libertinage.

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието “класицизъм” (от лат. *classicus* - “образцов”, “най-добър”) има дефинитивна, културно-историческа употреба: Класицизмът е естетическа културно-историческа формация и художествен стил в Западна Европа, който придобива завършеност като цялостна художествена система във Франция през XVII в. през периода на управлението на Луи XIV и утвърждаването на абсолютизма. Литературата на класицизма се характеризира, освен с обвързващото го социално-политическо съпътствие на абсолютизма, и с култа към античността, със строгото спазване на естетическите, поетическите и реторическите правила, както и с рационалистическата философия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Кризата на ренесансовия хуманизъм през Късния Ренесанс (XVI в.) има своите основания в историческия ход на събитията в Западна Европа: войните с Османската империя; превръщането на Испания в световна колониална империя и завоевателната ѝ политика в Холандия, Фландрия и Италия, Реформация и Контрареформация, засилването на Англия при силното управление на Елизабет I и особено ожесточените религиозни войни между католици и протестанти в Германия и Франция. Започва да се налага принципът за изграждане на държави по национален принцип. Във Франция след ожесточените религиозни хугенотски войни, резултатите на чиито действия понякога достигат размерите на геноцид, оказват силно влияние на цялостния живот в кралството. През 1598 г. с Нантския едикт на крал Анри IV се полага атмосферата на религиозна толерантност. Узаконавява се и нуждата от силна централна монархическа институция като гарант на социалния ред - пътят към абсолютизма е вече открит. Много историци възприемат тази дата за начало на “класическата” епоха във Франция.

Ожесточените религиозни конфликти през XVI в. предизвикват силна социална реакция за ограничаване на ожесточените конфликти и убийствата. След преживените жестоки войни и обществени сътресения хората искат не победи, а спокойствие. Търси се нов идеал за човек, който да е носител на най-добрия стереотип на поведение. Така през XVII в. в европейското мислене се съгражда като еталон за подражание общозначим идеал - абстрактният идеал за човек, спрямо който следва всеки да се равнява. В Англия това е образът на джентълмена, а във Франция - на кавалера: честният, възпитаният умерен човек.

Отклонението от обществената повеля се осъжда дори не от закона, а от общественото мнение, чийто натиск обикновено е достатъчен. Изграденият по такъв начин социален ред обезпечава възможността да се живее спокойно и да се съществува в рамките на определените задължения, като никога да не се претендира за постигане на решаващ успех. Най-добре е изобщо да няма стремеж към прекалено голям успех. По такъв начин XVII, XVIII и дори XIX в. е време на

“разумното” (“рационалното”) поведение, като неписаното съглашение за толерантност определя личното поле за свобода на всеки, който е лоялен спрямо на държавата и спазва строго определените отговорности пред обществото.

Епохата на класицизма се определя като епоха на компромиса - политическо-съсловен, социален, светогледен и т.н. Общественият императив за умереност е естествена реакция на тези кървави излишества, на тези ужаси, които хората са преживели през предишната епоха, затова той среща масово одобрение: преобладаващото мнозинство предпочита всяка регламентация, уреждаща защита срещу произвола и насилието. Утвърждава се типът на “средния човек”, който няма да проявява прекалени амбиции и е готов да почита господ, само да бъде оставен в покой. С централистичните амбиции абсолютизмът диктува нуждата от нормативност на естетиката не само си общата си политика, но и по-конкретно - чрез създаване на държавни институции, пряко ангажирани с внедряването на “правилност” в литературата и изкуството, със следенето на художествената дисциплина на творците. В епохата на класицизма литературата и изкуството са били третираны като “държавна” дейност и коронованата особа има за свой дълг да ги наблюдава отблизо и да се намесва в случай на нужда.

Като резултат от целенасочената културна политика за бюрократично централизиране на изкуството се учредяват административни структури: Френската академия на науките през 1634/35 г.; Кралската академия по живопис и скулптура през 1648 г.; Танцовата академия през 1661 г.; Малката академия (бъдещата академия по литература) през 1663 г.; Академията на науките през 1666 г.; Музикалната академия през 1669 г.; Академия на архитектурата през 1671 г. Чрез тях срещу естетическата съзерцателност и непосредственост се издигат строгите правила на героическия дълг - предаността към краля и държавата. Главен диригент на изкуството стават придворният вкус и оценъчното ласкателство. Обвързването на политика и изкуство посредством естетическа задълженост, мотивирана чрез изискванията за хармония, стабилност, еднозначност, е вариант на цялостната атмосфера на наложения “разумен компромис”. Формира се елитен официален образец (а не масов). Официално признати стават творби, които (пряко или непряко) възвеличават монархическата институция, а кралят и господстващото съсловие толерират творците класицисти. Художествената дейност се сближава с държавната служба, а наградата за естетическия акт - отъждествена с кралската пенсия.

В историята на културата класицизмът се характеризира с две главни особености - строга рационалистична идеология и култ към каноните на античността. Културата на класицизма като художествена формация е нормативна, т.е. тя следва система от определени правила и неизменно ги съблюдава в хода на творческия процес, обосновавайки се на убеждението, че съблюдаването на тези правила е предпоставка за създаването на обществено значими произведения. Класицистите смятат, че елементарните изисквания на разума задължават изкуството да бъде точно, логично, ясно и композиционно стройно при организирането на целия художествен материал. Това рационалистично изискване се е разбира от тях като спазване на художествените закони на образцовата античност. Самият термин “класически” по това време е бил синоним на “античен” и се е осмислил като “онова, което е най-добро, най-високо постижение”.

Убеждението, че в изкуството трябва да се съблюдават определени правила задължава в основата на всяко бележито творение да залегне подражанието на древните гърци и римляни. За класицистите гръко-римското изкуство е несъмнен връх на художеството, неоспорим върховен образец на художествено творчество, на естетически достигната на красотата като универсална категория, и затова античният образец е ценностно достоен, затова заслужава да бъде следван. Художникът от XVII в. Никола Пусен твърди: “...славните гърци, изобретатели на всички добри неща”. Никола Боало, литературният теоретик на класицизма,

обвързва проблема за истината с принципа на правдоподобие. Естетическият идеал, мятан за вечен и неизменен, определя единствения път на истината, а този идеал е да се следва опита на древните. От античното изкуство трябва да се заемат теми, сюжети, образи. Набляга се на необходимостта от изучаване на древните автори - Есхил, Софокъл, Вергилий, както и на философите Аристотел и Хораций, постигнали, според класицистите, най-съвършени интерпретации на т. нар. "вечни теми". Рационалистичният патос на класицизма приписва на хармоничността на античното изкуство качество на "разумност" - у античните творци обаче *ratio* и *emotio* са били в равновесие. "Разумността" се предопределя от схващането на класицистите за абсолютизирания идеал за прекрасното. Авторите от XVII в., уверени в еталонността на античната култура, черпят най-често от нейното наследство материал за възпеление на творческите си замисли. Рационалистичните принципи, лежащи в основата на естетиката на класицизма, утвърждават възгледа, че художествената творба е изкуствено създание - съзнателно сътворено, разумно организирано, логически структурирано. Като издигат принципа за "подражание на природата", класицистите смятат за задължително условие строгото следване на правила (почерпени от античната поетика), определят законите на художествените форми, превръщащи жизнения материал в прекрасно, логически стройно произведение на изкуството. Художественото преобразяване на природата в прекрасен и облагороден образ е едновременно и акт на нейното най-висше познание - изкуството има призванието да изяви мирозданието като идеална закономерност, често скрита зад външния хаос и безпорядък на действителността. Разумът е факторът, чрез който творецът се стреми да постигне и изчерпи реалността като идеална закономерност. Естетическото подражание на класицистичния творец е избирателно - подражава се само красивото в природата, това, което, според него, е достойно за подражание. Ако се наложи да се изобразява грозното, то (според Боало) трябва да бъде представяно като красиво.

Характерът на ценностната система на западноевропейското общество през XVII в. създава принципите, на които се градят художествените конфликти и композицията. Централният проблем на естетиката на класицизма се свързва с въпроса за правдоподобие: само ако аудиторията повярва в истинността на изобразеното и изпита въздействие от нравствен характер, тогава изкуството постига своята цел. Според мнението на френските теоретици от XVII в. правдоподобно изобразено е не събитие, което непременно отговаря на историческата истина, а което е преди всичко съгласувано със законите на разума и с нормата за овладяно човешко поведение, подчиняваща страстите и емоциите на нравствените закони. Доминира мнението, че е по-добре един сюжет да бъде измислен, но да е "разумен", отколкото исторически правдив, но неотговарящ на нормативните изисквания.

Една от нормативните стратегии на художествена практика, които са функция на принципа на правдоподобие, е правилото за трите единства: на време, на място и на действие, в драматургията - за един ден, в един град и дори в един дом. Теоретиците на класицизма са убедени, че елементарните изисквания на разума задължават драматурга да постави цялата сценична история в рамките от 24 часа, да я представи като извършваща се на едно място и чрез единна сюжетна линия. Единството на действието означава, че планираната история трябва да се подложи на художествена обработка, така че персонажите да бъдат обединени около една интрига (в трагедията единството на действието се реализира като единство на опасностите). Действието по интригата не бива да е дълго, за да не натоварва паметта на възприемателя (читател или зрител). Там, където има неприятни за изискания вкус или твърде протяжни като времетраене събития, се препоръчва да се използва разказ за тях, а не пряко представяне.

Правилото за трите единства е възприето от Френската академия през 1635 г. и потвърдено по-късно от Боало. То е резултат от ограничено догматично тълкуване на Аристотел и Хораций, както и от неправилно разбиране спецификата на старогръцката драма - следвания от тях античен образец. Опростителски разбраното триединство за близо два века се превръща в една от условностите на европейската класицистична драматургия - тя издига ненужни бариери пред авторите, за дълго ги откъсва от творчески контакт със стихията на непосредствения живот.

В отговор на строгите правила се заражда либертинството или още либертинизъм (от фр. *Liberte* – “свобода”) - философско течение, ограничено в литературните и някои други интелектуални кръгове. Последователите му са хора със свободно нетрадиционно мислене и поведение. Те пренебрегват и отхвърлят религиозните, моралните и етични норми на по-голямата част от обществото. Тази философия е най-силно разпространена във Франция и Англия през XVII, XVIII и XIX век, но остава непредставителна на приетата норма за това време. Малобройните и често тенденциозно антисоциални групи скандализират с идеологията си и сексуалното си поведение моралистите и са отхвърляни като противостоящи на обществената структура и правила. Либертинските автори и техните произведения, отличаващи се с твърде остра откровеност спрямо проеобладаващите литературни конвенции, са обвинявани в порнография, опасен атеизъм или и в двете. Сред либертинските мислители от XVII век проблемът за еротизма остава страничен, но Църквата zakлеймжава материалистичния принцип на учението им като предпоставка и причина за сексуална разпуснатост. Еротизмът и либертинството са разглеждани като взаимозаменими и на тях се гледа като реална опасност, застрашаваща моралните устои. Забраняват се и се ограничават еротични книги, които до този момент са се разпространявали свободно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Принципите на официалността и общозадължителната нравствена система изискват от изкуството най-строга дисциплина на художествените идеи и форми. Нормативната естетика на френския класицизъм е в явен паралел с политическия абсолютизъм – идеята за исторически оправданата необходимост от силна централизирана кралска власт се “превежда” на естетически език - това е основната тема на литературния класицизъм за необходимостта от подчиняване на чувствата спрямо разума.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Беров, Т. Речник на литературните термини. С., 2003.
- [2] Германов, Г. Литература за 9. клас. С., 1992.
- [3] Хаджикосев, С. Западноевропейска литература. Част втора. С., 2000.

За контакти:

Славина Иванова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал-Силистра, Специалност “Български език и английски език”, e-mail: Theglory@abv.bg

Гл.ас. Галина Лечева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал-Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail: Lecheva.G@gmail.com, GLecheva@fs.ru.acad.bg

Европейското образование на българите в живота на доктора по медицина Петър Берон

автор: Росица Хилева
научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева

*"И оставам усърден за всека услуга на отечеството си."
Петър Берон*

In his primer Beron do not forget his fatherland. He fined a place to announce that Bulgaria is still living, maybe not as a free country, but at least as live nation. His patriotism is his duty. Beron realize educational needs of the Bulgarian people and he is determined to do something for content them. And Beron chose his way of help – to revive his nation with education and schools. He reached another result with his primer – contributed to speed up the turn out the Greek language in ours schools.

Word keys: Bulgaria, education, Europe, primer, teacher, doctor, charity, textbook

ВЪВЕДЕНИЕ

Същностна цел на Болонската декларация е изграждане на европейско пространство за висше образование. „Европа на познанието е фактор за социално развитие, засилване на европейското самосъзнание, развитие на устойчиво, демократично общество, което подготвя своите граждани да споделят принадлежността си към нейното общо социално и културно пространство.”¹

От времето на Алековия Бай Ганьо България и българите все гонят влака към Европа, търсейки социалната си принадлежност и като че ли бягащи от българското културно пространство. Аз като човек, подготвящ дипломна работа по Литература на Българското възраждане, мога по вазовски да заявя: „Спокойно гледам в бъдещето ази”, защото знам, че българите са изживели няколко преходни периода в политико-икономическата и в културната си история. Като резултат не само са оцелявали. Побуждавали са, защото винаги са се раждали водачи, които със знаме или с перо в ръка са проправяли пътина, утъпквали са я и като Мойсей са извеждали народа ни от пустинята на незнанието. За един от тях ще си позволя да говоря днес.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Д-р Петър Берон е име, което и азбукарчетата и възрастните българи познават като автор на „Рибния буквар”. За българите той е направил много повече от списването на тази толкова полезна книжка.

Ще си позволя използването на биографични елементи, за по-лек преход към делото на Петър Хаджиберович. След "Влашката завера", в която по мнението на някои Берон взима участие, той заедно с други младежи през 1821 г. заминава за гр. Брашов, Трансилвания. Тук се запознава с българина от Сливен Антон Йованович, на чийто деца Берон става учител. В този град той попада в условия, които, по думите на Михаил Арнаудов 2, създават от него благодетел на българския народ и възродител на българското училище. Тази страна от живота на българския възрожденец е предмет на моето изложение.

Сам Антон Йованович е образован и родолюбив българин, подпомагал българската емиграция, както и младежи българи, следвали чужди училища. Д-р Ив. Силимински, завършил медицина в Атина, е подпомаган от него. Със своето родолюбие Атон Йованович внушава на Берон да работи за напредъка на своя народ. Културната среда, на Брашов, добре уредените училища, го убеждават, че

¹ Бонева, Св. Европейското пространство за висше образование (ЕПВО): инвестиция в бъдещето! В: <http://www.bam.bg/nessebar2005/index.htm>

² Арнаудов, М. Петър Берон. В: Български писатели. Том I. <http://liternet.bg/publish10/nvankov/pberon.htm>

преуспяването на родната му страна ще се постигне чрез образование. Сам минал през килийното училище и следвал в Бейската академия в Букурещ Берон разбира несъвършенствата на българското килийно училище. Като частен учител той има възможност не само да преподава "нови" науки, но и да прилага по-нова методика, усвоена при букурещкото му образование. Учителската дейност пробужда у Берон интерес към българското образование и му внушава мисълта да работи за подобрението му.

Съставеният от Берон буквар, с който си служи в ръкопис като частен учител, е отпечатан през 1824 г. със средства на Антон Йованович. Последният обиква Берон и го изпраща да придружава децата му в Германия, където Берон следва медицина. През 1832 г. той завършва Мюнхенския университет и заминава за Букурещ. Там се установява като лекар на частна практика. Същата година се мести в Крайова, където е назначен за окръжен лекар.

През 1839 г. Берон се отказва от професията си и със свои близки образува търговско дружество. Берон спестява богатство, което не само му осигурява издръжката, но му позволява да се занимава с благотворителност.

През 1853 г. Берон прави завещание, преработвано през 1867 г. и 1870 г. За изпълнител на последното е съставен комитет с председател Евлоги Георгиев³. Благотелят на българския народ, истински християнин по характер, който през целия си живот е правил само добро, почина от насилствена смърт, в момент, когато е искал да осигури своите богатства, завещани от него, да бъдат употребени за образователните нужди на българския народ.

След смъртта му оставените от Берон попечители спечелват съдебното дело, осигуряват имота и изпълват завещанието. От продажбата на имота се получава доста голяма сума, от която малка част бива отделена за котленската община, а останалата - за постройката на "Българската мъжка педагогическа гимназия "Д-р Петър Берон" в Одрин, която от 1897-98 учебна година се издържа от средствата на завещанието.

В биографичния си очерк, посветен на Берон, Михаил Арнаудов прави следната характеристика на просветителя:

„Грижи за народна просвета. Берон започна с една професия - абаджия, която не представляваше добри условия за умствени занятия и научно усъвършенствуване, към каквито го теглеше неговата наклонност. След като свърши елинското училище в Букурещ, той стана в Брашов учител, неговата втора професия, която го поставяше в по-добри условия за умствен труд. Учителствуването и влиянието, което средата му оказваше, определиха неговата бъдеща обществена дейност. Благодейнието си към българския народ той почна като учител - с написването на "Рибния буквар". И след като свърши медицина, той до смъртта си беше цял в услуга на своя народ. Занимава се с търговия, увелича се дълги години в научни изследвания - и през всичкото това време той мисли само за просветното повдигане на своя народ."

Нуждата от светски науки и от новобългарски книжовен език на нашия народ се засилва особено много в края на XVIII и в началото на XIX век. Велик за своя народ става този, който пръв съзря новите му нужди и ги изнесе като теория в книжнината, както и този, който организира практическото им задоволяване. Берон пръв схваща

³ През 1871 г. Берон отива за последен път в Румъния, за да уреди някои въпроси в свързка с имота си, по които било заведено дело пред румънските съдилища. Той отсяда в чифлика си. Няколко дена преди делото, Берон е намерен убит. Ето как се предава страшната му кончина в некролога, издаден от негови близки през 1871 г.: "На 21 март тая година вечерта късно една злодейска ръка се осмели и посегна да отнеме живота на честния и преглаб наш вуйчо д-р Петър Берон, и то с най-грозния и чрез най-мъчителния начин - с удушването му! Ние сме уверени, че всекиму трябва да настръхнат космите на главата, като си помисли за страшното положение, в което се е намирал покойният в последните дни на живота си, когато са го мъчили безчовечните и звероподобни същества, наричаеми челоуеци, които извършиха това зверско злодейство!" (Арнаудов, М. Петър Берон. В: Български писатели. Том I. <http://liternet.bg/publish10/nvankov/pberon.htm>)

новите образователни нужди на народа и пръв ги теоретизира в предговора на своя буквар. Но той не се ограничава само като теоретик. Берон съставя буквар, за да даде на българските деца светски познания на прости народен говорим майчин език и с него изпреварва десетина години учебниците на Неофит Бозвели, Неофит Рилски и останалите автори на граматика и истории. За да възроди своя народ чрез училищата, Берон изгражда училища и ги издържа със свои средства, подпомага българи младежи в чужди училища; откупува книги, за да подкрепя българската книжнина; търси подготвени лица, за да ги изпрати учители в България; непрекъснато се интересува за успеха на училищата в родния си край и крои планове за организирането им.

В думите и делата му се вижда предано любящият своето отечество син - патриот. "Аз, както всеки еднородец - пише той в едно писмо до котленци - не считам за мое отечество само Котел, но и цяла България." Позивът му, поместен в края на първото издание на буквара, започва с думите: "Много похвално е усърдието на едного любороднаго, с което иска да покаже той на неговия род, че желае общото добро, а не че само за себе си гледа; за то всеки има тази длъжност, кой как може да створи." А какво дълбоко чувство на любов към народа си изразява той с тези думи из позива: "Да даде Бог да се разпростре усърдието и ревността на всичките наши едноплеменници и да се умножи науката в нашето отечество." Писмото до котленци, цитирано по-горе, свършва: "И оставам усърден за всека услуга на отечеството си."

В своя буквар Берон не забравя своето отечество. Той намира местенце, за да съобщи, че България още живее, ако не като свободна държава, поне като жив народ. В граматичния материал на буквара има глава "производни думи", в които се изброяват европейски държави. Наред с техните имена е вметил и тези думи: "Болгария, болгарин, София, софиянец, Търново, търновчанин", а в изданието на буквара от 1862 г са добавени и думите "Железник, железничанин". Когато прави постъпка за да запази имота си, обещан вече в полза на българския народ, пред един свой роднина Берон казва: "Крайно злочест ще умра, ако видя преди това, че България ще бъде лишена от моя малък подарък подир смъртта ми."

Неговият патриотизъм не е само чувство, защото достига до по-висока степен на развитие. Патриотизмът му е и дълг. Берон си дава сметка за образователните нужди на българския народ и е решен да направи нещо за задоволяването им. Той си е определил ясно и средствата, с които ще ги задоволи. Берон се обръща към съотечествениците си да изпълнят дълга към отечеството, "кой как може". И Берон избира своя път на помощ - да възроди народа си чрез просвета, чрез училища. А с буквара си той постигна и друг резултат - спомогна да се ускори изгонването на гръцкия език в тези наши училища, в които му се даваше повече или по-малко място.

Огромните тонове съчинения, достигащи повече от 10 000 страници, са доказателство за голямото трудолюбие на Берон. Той притежава и способност лесно да се приспособява към различни професии и всякога да добива добри резултати от предприеманата работа. Като учител, макар и за късо време, съзира недостатъците на "старото" училище, осъжда неговата килийна метода и наука, предлага звучната метода за обучението в първоначалното четене, взаимната метода за вътрешната организация на училището, светските науки и говоримия майчин език за изучаване, и дава в ръцете на децата буквар, съставянето на който говори, че Берон е добър педагог. Той е вторият българин - дипломиран лекар,⁴ с успех упражняващ професията си, богат търговец. Плод на неговата материална и морална подкрепа са отворените училища в Котел и околията, Шумен, Разград и т.н.

Берон е личност с широко образование и всестранен научен интерес. Владял е осем езика - старогръцки, новогръцки, латински, френски, немски, румънски, руски и

⁴ Първият е Алеко паша – Александър Богориди, брат на Стефан Богориди, Стефанаки бей – и двамата внуци на Софровий Врачански и двамата завършили Бейската академия в Букурещ преди Петър Берон.

български, а съчиненията си е писал на френски (болшинството от тях), немски, гръцки и латински.

Крайно скромнен той не е оставил никакви биографически бележки за себе си, нито портрет. Единственият портрет, който е запазен, е изработен от Николай Павлович, свършил по живопис в Мюнхен с материалната подкрепа на Берон. И този портрет е бил рисуван по скица, която Павлович снел крадешком.

През 1821 – 1823 г. Брашов става център на дейността на избягалите от Букурещ румънски прогресивни боляри и интелектуалци след поражението на въстанието на Тудор Владимиреску. За да прикрият политическите си цели, те създават Литературно дружество, което има свой правелник и програма за издаване на преводна литература, учебници, вестници, за създаване на румънски национален театър. Членове са Николае Въкьреску, Динику Голеску, Григоре Бълян, Константин и Йоан Къмпиняну, епископ Иларион Арджешки. По-късно заедно с Йан Елиаде Ръдулеску те подновяват дружеството в Букурещ и осъществяват програмата му.

Българските свободолюбиви, родолюбиви интелектуалци, емигрирали от Букурещ след въстанието, намират в това румънско дружество подтик и пример за свое революционно културно начинание. Васил Ненович и Петър Берович (Берон) поддържат връзки с някои от членовете на румънското дружество, с които са били колеги в Княжеската академия “Св. Сава”. Те създават Българско филологическо дружество, което да обсъжда въпроси, свързани с езика, правописа, на който да бъдат написани учебниците, необходими за новобългарското образование. Това е първото колективно дело в историята на новобългарската култура. Петър Берович и Васил Ненович са били педагогически и идейно подготвени за това дело. Търговците в Брашов Антон Йоанович, Йордан Генович и други са имали икономически, политически и патриотични съображения да финансират дейността му. Брашов става за кратко време значителен български задграничен културен център.

Инициатор, вдъхновител, организатор и ръководител на това дружество, както и на по-късно създадената издателска Епитропия е Васил Ненович. Живиният му път е кратък и недостатъчно проучен. Марта Бур привежда доста свидетелства за рода му и за търговската дейност на роднините му в Пеща, Виена и Букурещ. Роден е в Свищов, но още когато е дете, родителите му се заселват в Букурещ. Завършва Княжеската академия “Св. Сава” в Букурещ. През 1812 г. е търговец във Виена и става спомоществател на книга на своя бивш учител Константин Вардалахос. През 1815 г. е търговец в Букурещ. Като активен участник в Заверата през 1821 г. избягва със семейството си в Брашов. Препитава се като частен учител в български семейства, за което има необходимата подготовка. Владее отлично писмено и говоримо родния си език, немски, румънски, гръцки. Членовете на българската колония в Букурещ са били заинтересовани да имат учебници по български език. Петър Берович и Васил Ненович по време на практиката си като частни учители по български език са озадачени от педагогическите и езиковите проблеми. Те ги обсъждали многократно, успяват да събудят общественото мнение и така се стига до създаването на Филологическото дружество, основано, организирано и ръководено от тях. На заседанията му се разискват на широка обществена основа въпросите на новобългарския книжовен език. Д-р Иван Селемински е единственият свидетел, оставил спомени за съществуването и дейността му. При все че пристига в Брашов твърде късно, през октомври 1824 г., когато дружеството вече е изиграло благотворната си роля, спомените му са изчерпателни по отношение на подбудите и задачите, както и за ролята на личностите, въпреки че има и явно проявено пристрастие.

Първата обществена проява на Филологическо дружество е от 1822 г., свързана с протеста в Петербург против решението да бъде отпечатан неподходящ превод на Евангелието, направен от Теодосий Бистрички по поръка на Руското

библейско общество. То предлага да бъде направен нов превод, възложен на изявените български книжовници Михаил Кифалов в Кишинев, Атанас Некович, по това време в Одеса, или на васил Ненович, който пък изпраща образец от свой превод.

Най-ярката фигура в дружеството е Петър Берон, а неговият “Рибен буквар” е най-значителната му проява. Учебникът не излиза от името на дружеството, но с материалната помощ на негов виден член – търговеца Антон Иванович. А подтик му дава Васил Ненович, който има предвид именно Петър Берон, когато пише: “Подтиках и други(да напечатат книги) и спечелих грошове...и тия бяха напечатани в Брашов ...”

Берон завършва буквара си още в началото на 1823 г. Печатниците в Брашов, Букурещ и Будим не отговарят на изискванията му. Той е изпратен от мецената Антон Иванович през април 1823 г. във Венеция, за да преговаря с арменската Мехитаристка духовна конгрегация букварът да бъде отпечатан в тяхната печатница на остров Сен Лазар. По това време тя притежава много дребни славянски шрифтове, но му обещават предпочитаните букви да бъдат отлети след шест месеца. В Брашов отпечатването също се забавило. Основана през 1718 г. печатница на Георг фон Шобели била дадена под наем на братята Богич, които доставили през 1823 г. нови букви от Будим.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да окръгля художественото пространство на своето изложение ще се върна отново към изграждането на европейско пространство за висше образование. Една част от хората, които познавам възприемат с надежда това, което са чували или чели за Лионската спогодба, за Бонската декларация и другите спогодби в рамките на Европейския съюз, обговарящи образованието. Другата част се страхуват, че общоевропейското образователно пространство ще „краде” мозъци от България. През епохата на Възраждането най-напредничавите българи инвестират богатството си в образованието на децата си. Тези деца се завръщат в България и използват наученото в Европа в работата си – за да живеят те, родителите им, децата им по-добре. Убедена съм, че всички ние, които живеем където и да е трябва да работим, за да живеем по-добре. Така ще ни има нас, ще пребъдват селищата, Живота.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бонева, Св. Европейското пространство за висше образование (ЕПВО): инвестиция в бъдещето В: <http://www.bam.bg/nessebar2005/index.htm>
- [2] Арнаудов, М. Петър Берон. В: Български писатели. Том I. <http://liternet.bg/publish10/nvankov/pberon.htm>
- [3] Лечева, Г. Просвещенската книжнина на 20-те, 40-те години на XIX век. В: Българската литература през Възраждането. Русе. 2007.

За контакти:

Росица Хилева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и френски език”

Гл.ас. Галина Лечева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал - Силистра, Катедра по филологически науки, тел.: 086 821 521, вѓтр. 128, e-mail: LechevaG.@gmail.com, GLecheva@fs.ru.acad.bg

Еротичното начало в лириката на Кирил Христов

автор: Десислава Петрова
научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова

The text is part of Kiril Hristov's biography (connected to his relationships with women). It analyzes the projection of his life experience and ideology on his poetry. And also it is about the new, modern way of presenting the women characters in the poetry.

Poetry; erotic; modern; actuality; woman character; breaking the patriarchal norms

ВЪВЕДЕНИЕ

Кирил Христов се откроява в панорамната картина на българската лирика от началото на XX век като поет индивидуалист с творческия си почерк на виртуален импровизатор, с хедонистичното си светоусещане и с акцента върху еротичното пресъздаване на любовното чувство. Това обуславя и специфичното в изграждането на женските образи.

Жената в неговата поезия е контрапункт на патриархалната добродетелност. Тя е отрицание на традиционното разбиране за свенливост, обвързаност с дома и бита и вярност към семейството. Жената е образ, в който доминира природното, изкусителното, провокативното. Тя е чувствена, вдъхновяваща преди всичко с плътската красота, представена като съблазън и сила на пола. По тази причина определят Кирил Христов като създател на модерната българска любовна лирика, на поезията, която възпява сетивните наслади (Д. Арнаудов).

Епикурейският дух на Кирил Христов е проява на бунтарство срещу всякакви зависимости. В контекста на литературната традиция – това е бунт срещу патриархалното като норма на поведение. Модерното в светоусещането му е проекция на първичност, стихийност и завладяваща виталност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

По отношение на изкуството Фройд убедено твърди, че творчеството по своеобразен начин помирява принципа на удоволствието и принципа на реалността. Във въображението на твореца, казва Фройд, се дава пълна свобода на еротичните желания, т.е. демонстрира се отказ от ограниченията и забраните на реалността. Твори не онзи, който е щастлив, а онзи, който е неудовлетворен от заобикалящата го реалност. Чувството за неудовлетвореност е импулс, стимул за фантазиране. Благодарение на особените си дарби, творецът превръща собствените си фантазии и нагони в една нова действителност, която възприемателят взема за отражение на реалния живот. *“Така той в известна степен наистина става онзи герой, владетел, творец, любимец, какъвто е искал да бъде, без да е извървял огромния обиколен път през действителното изменение на реалността”*^[5].

Имаме достатъчно основание да смятаме, че Кирил Христов е прототип на лирическият герой от собствените си творби, от една страна, а от друга, изживява самата реалност по въображаем, фантазен начин. Така реалност и фикция са свързани органически и връзката им е осъществена двупосочно. За себе си той казва *“аз не измислювам в изкуството си. Аз измислювам своите постъпки, като живея. Аз правя от своя живот изкуство, което после нанасям на книга...”*^[6]. По темперамент и по либидо лирическият субект в неговата еротична поезия силно се доближава, дори се слива със създателя си.

⁵ Фройд, З. Отвъд принципа на удоволствието. С., 1992, с. 12

⁶ Кирил Христов, Димитър Бояджиев, Теодор Траянов в спомените на съвременниците си. С., 1969.

Кирил Христов не се свени да излага на показ най-тайните ъгли от душата си, да поетизира еротичните влечения на плътта, той не познава чувството за срам. Той упорито излага собствената си изявена сексуалност, като я обвързва и с творчеството си, за което упорито твърди, че е плод на личен опит.

Още 18-годишен и едва започващ литературната си кариера, поетът заминава за Триест, където е приет да учи морски науки. Там той предпочита да се потопи в водовъртежа на живота, вместо да се занимава с учене. В Триест той попада *“всред един хубав и пламенен народ, говорещ езика на любовта и немислещ за нищо друго освен за любов”*^[7]. Именно там среща Ермина Фабрис, която е млада вдовица и литераторка. Между тях започва любовен роман, който протича бурно и поетически плодотворно. На нея е посветена първата му стихосбирка *“Песни и въздишки”*.

През 1896 година Кирил Христов попада в Брюксел. Причина да го напусне бързо отново е забъркването му в скандал, приключил с несъстоял се дуел. Дуелите съпътстват живота на Кирил Христов, но нито веднъж не се е стигало до изстрел.

През следващата година, вече е забелязан в литературните среди, той заминава за Неапол. Д-р Кръстев му заръчва на тръгване да напише книга с *“отчаяни любовни трепети”*, *“нещо хубаво, пламенно и лудо, бясно”*. В “Затрупана София” Кирил Христов пише: *“През това време бе готова, без да разбере как, втората ми стихосбирка “Трепети”*. А във “Време и съвременници” – *“Неапол ускори, може да се каже дори завърши моето развитие като поет”*. Но той също *“ме обогати в едно късо време от 4-5 месеца с толкова преживявания от една възлешна природа и с толкова преживявания на сърцето, колкото човек не може да приеме понякога и в десетина години”*^[8].

Завръщайки се в София като преуспял поет, той се оплита в любовна авантюра с една омъжена жена. Тя се казва Василка и с неразумната си връзка с нея Кирил Христов става тема на разговор не само в интелектуалните среди. След години Кирил Христов ще признае, че това е била най-чистата и най-пламенна любов в живота му. В резултат на отношенията между тях се получават едни изключителни автобиографични поетически “разкази”:

Трудно преживял раздялата си с Василка, Кирил Христов заминава за Костенец, където го “очаква” интимно приключение с гимназистката Невяна Палашева. За да спаси честта на девойката, Кирил Христов се решава на фиктивен годеж, последван от раздяла. Но по-късно, разочарован от други чувствени романи с други персони, той отново се свързва с нея, като този път той се оженва за нея. Но този брак носи повече беди и мъка, отколкото щастие. За да го предпази от авантюристични връзки и бракове, д-р Кръстев го изпраща в Лайпциг (Германия) през 1906 година. Тази държава се оказва съдбовна страна за творческата му биография.

Прието е, че Кирил Христов е не само дълбок познавач на женската плът и душа, но и подозира всички около себе си в завистничество, заради факта, че е изпитвал сладостите от *“безумствата на плътта”* и че *“има свои собствени преживявания, способни да вдъхновяват”*. Несъмнено младините на Кирил Христов и не само те са пълни с последователни изневери и увлечения, плод на горещ и необуздан темперамент. Кирил Христов си води таен “сексуален дневник”, където записва повечето си любовните си приключения с жени, както и впечатленията, оценките и пикантните си фантазии по отношения на противоположния пол. Този дневник е мост към психологическото осмисляне на творческите процеси у автора, от които се ражда еротично-биографичната поезия на този уникален автор.

⁷ Христов, К. Време и съвременници. С., 1867.

⁸ Пак там.

Теорията на Фройд проработва перфектно за Кирил Христов и е един от най-плодотворните методологични подходи при интерпретация на лириката му. В неговото творчество се получава помиряване на принципа на удоволствието и принципа на реалността в една нова действителност – поетическата.

Да имаха всички жени на света едно тяло, до което да се притиска, една уста, на която да отнема дъха, една утроба, която да оплоди!

Да можеше да подчини под мъжкото си същество цялата женска вселена!^[9]

Възгласът **“Жени и вино! Вино и жени!”** се появява в българската литература неочаквано и внезапно. Той е в абсолютен контраст с тогавашните, та дори и със сегашните морални норми. В литературата ни се появява един изключителен поет, който в първите си творчески прояви оставя на заден план темата за род и родина, за минало и бъдеще, с което нарушава традицията на 80-те и 90-те години на XX век. Той е решен да изживее единствено настоящият миг, да бъде тук и сега. Това е един зов, на готов за живота мъж, който търси своята половинка в живота, но я намира навсякъде около себе си.

Стихотворението “Песен” от “Трепети” демонстрира трансформацията на реалното чувствено изживяване в творческа фантазия. В това стихотворение се синтезира цялата еротично-екзистенциална философия на младия Кирил Христов. Апетитът, който изпитва лирическият субект, е все към нови моментни плътски контакти, към множественост и променливост на чувствените наслади. Тази сексуална множественост, обновяваща “сърцето” на твореца, го освобождава от “робството” и “примките” на отношенията с една единствена любима жена, вдъхновява поета, за да може той да пише все повече и повече “вълшебни песни”. Без тази множественост на еротичните изживявания не би могло да бъде възможно и еротично творчество, което да е повече от едно произведение. За Кирил Христов от житейската еротика се получава творчеството.

Веселбата, пиенето, любенето и скитничеството са новите теми на лириката, които Кирил Христов въвежда. Тези нови теми и мотиви в изящната словесност са изявя на индивидуалистичния дух като единствена и неповторима ценност. До този момент в българската лирика липсват “любовните сцени”. Кирил Христов вмъква в литературата ни морално-естетически принципи “от друг свят”. За “Трепети” д-р Кръстев пише: *“Иска ли читателят да почувства една луда страстност, една клокочеща струя от непосредствен живот, нека отвори тая малка книжка, нека я отвори и нека я прочете ... и нека попита себе си, чел ли е други път на своя език нещо тъй бурно, тъй бясно и протестуеще.”*

Много критици отхвърлят поезията на Кирил Христов, като ценна и значима за развитието на българската литература. Това се дължи на факта, че тя не е изградена върху основата на българската поетична традиция, а се влияе от европейският културен опит, който е нов и модерен^[10].

Преди Кирил Христов не сме имали любовно-еротична лирика. Посланията на тази лирика са гениално прости. В тях се съдържа същината на онова, което наричаме човешко естество, природен импулс. В тези стихотворения се дава воля на сексуалността в нейния най-първичен смисъл. Те отхвърлят платоничността. Крил Христов е певец не на жената домакиня, майка или другарка, а не жената любовница. В тази поезия липсват сложните въпроси “които никога не разреши” (П. К. Яворов). Тук нещата се свеждат до плътското привличане между лирически

⁹ Куюмджиев, Кр. Певец на своя живот. С., 1980.

¹⁰ Кирил Христов не влиза в нито един от литературните кръгове сформирани се в България. Лириката на му е контрапункт на любовната поезия създавана в началото на века от Пенчо Славейков, която е излязло в контекста на един “свенлив реализъм”. Конфликтът му с кръга “Мисъл” го лишава от приятелството му с най-бележитите български литератори. Това и слухове за предстоящото му убийство от мекедонстващите е причина за бягството му от България през 1922 година. Той прекарва 8 години в Германия, както и 8 години в Чехословакия.

субект и неговата любима, до тяхното сливане и до поетизирането на усещането за любовен екстаз: *“Че само там на божието дело // постигаме светата голота.”*

Страстта Кирил Христов изразява като възвеличава физическите прелести: очи – *“безумно сладострастни”*, *“мрамора на твойто тяло”*, устни – *“трепетни, безгласни”*, *“по бузи страст несдържана пламтеше”*; гръд – *“топломраморна”* и други. Той предава в лириката си цялата демонична красота, която е възплътена в женското тяло. Женският образ е в абсолютен контраст с представата на неговите съвременници за жената-дух, блян и безплътност (Яворов, Лилив).

Лирическата героиня е просто един обект за творчество. В очите на лирическия субект тя е само представител на своя пол, не е израснала до индивид. Д-р Кръстев пише в едно свое писмо до Кирил Христов: *“За теб жената не е нищо друго освен жена – нито е дори човек”*¹¹.

Кирил Христов пръв внася в поезията ни любовта като еротично преживяване (*“да минем без любов ще бъде грях”*, *“А, Боже, цял свят в тоз миг се люби”*, *“да се любим днес, о мила”* и т.н.), а не илюзорното преживяване в приказки и мечтаене. Лирическият герой бяга от трагичната, погубваща любов; той търси *“чужда земя”*, в която може да се впусне в следващата любовна игра.

Лирическата героиня в неговите стихотворения няма никакви тайни, не е никаква загадка за него, а само обект на обладание. Щом се осъществи тайното намерение на природата, тази душа престава да играе роля в живота му, не може да бъде извор на възбуждания, на сладостно съзерцание, не може да разпалва възбуждението му с мечти по красотата и съвършенството.

От жената Кирил Христов иска тя да постави над всичко любовта, да бъде жрица, която свещенодейства, да превърне в олтар леглото на измяната. Той иска тя да забрави всичко на света, чувството за дълг, надежда за светли тихи дни, женската си чест и върховни задължения.

Кирил Христов въздига женските прелести в култ, възвеличава ги, сакрализира ги: *“О, хубост дивна, прелестно видение, // що къпеше се в лунните лъчи, // едно ти вля пак в мен успокоение.”*

В *“Пепина”* и в *“Черните очи”* не откриваме никаква разсъдливост, всичко в тях е задъхан диалог и трескаво действие. Състоянието на лирическия герой се променя от факта дали желаната от него жена присъства или отсъства. Влюбеният мъж в *“Пепина”* се възпламенява от излъчванията на плътската близост на желаното момиче, ала фактът, че цялото действие се отлага, го измъчва физически и психически: *“Не! няма де сега: един в края... // оставам я, отива в своята стая // и чакам... Див и лух, // от кът във кът, залутан в тъмнината...”*

Стихотворението *“Черните очи”* поразява със своята демоничност и голота на страстта. Лирическата героиня е примамлива, сладострастна плът, а любовта е лишена от каквото и да е било духовен елемент. Любовта не е загадка и тайна, защото обектът ѝ е физически. Тя не създава мъки и тревоги. Тя е лишена от романтика и мечтателност, тя е диво чувство без психологична дълбочина и подтик, тя е изцяло полов импулс. На тази любов и е чуждо очакване тревога, мъка, грях, тя е само развихрило се сладострастие.

Еротичното сливане като закономерна развързка на творбите на Кирил Христов не е детайлиран. В текста на стихотворенията той използва много *“жестове”*, които заместват тези детайли. Ролята на такива *“жестове”* играят диалогът, многоточията и други графични символи, които се срещат често в творчеството му. Например в стихотворението *“Възпрян шемет”* кръстосаните между двамата реплики сякаш представят разменени и взаимно застъпващи се телесни действия: *“– Ах, огън е по всяка моя жила... // “Гори на безумства в светостта!”*

¹¹ Куюнджиев, Кр. Певец на своя живот. С., 1980, с. 70.

Образът на любимата съществува в минало време. Но лирическият герой не се стреми към него, то извиква в него мрачни мисли, съмнения във взаимността и дълбочината на женските чувства. Това спомняне главно е свързано с упреци, обвинения и дори с клетви. Лирическият герой се чувства излъган и ограбен, изживява се едва ли не като жертва на женското непостоянство и неспособност да се обича всеотдайно. Любимата, която някога е била завладяла неговото сърце и е споделяла живота му, се задомява с друг. Това за поета означава, че тя се е погребала.

Ела – и виж от мен какво направи!

Нарадвай се! Нагледай ми се ти!

...

Кажи, безчувствена жена, кажи ми,

кой друг теб така ще люби, кои?

Със своите творби Кирил Христов руши и изгражда наново моралните ценности в тогавашното общество. Стихосбирката “Самодивска китка” е създадена по мотиви от български народни песни. Възползвайки се от съдържанието на любовните народни песни Кирил Христов създава една творба, в която акцентува върху физическото привличане, върху чувствения ефект. Неговите български моми умеят да показват своите хубости; те не свеждат срамежливо погледи пред задевките на ергените, а са дръзки и своенравни, проявяват характер и самочувствие, все качества, които ги издигат на установените патриархални морални норми и в този смисъл универсализират образа на девойката, откъсвайки го от национално- конкретното. Еротизмът в тези произведения е представен чрез диалога – ухаждането между момъкът и момата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Макар и родоначалник на любовно-еротичната лирика у нас, Кирил Христов остава недоразбран и самотен в своето време. Онова, което той дава на поезията ни е свободата в любовното преживяване и естетизирането на любовно-сексуалното действие, свалянето на моралното и психологическото табу и лирическият показ на тоя най-естествен от всички човешки контакт. Такъв поглед към съкровено, утвърдено в моралните норми на патриархалността е нов, той е израз на ярка творческа индивидуалност и е аспект от модернистичните му търсения. В този смисъл и женските образи в лириката му са уникални и имащи аналог само в част от стихотворенията на Яворов, чийто фокус е демоничната жена (цикълът “Царици на нощта”).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бенбасат, А. Еротиката у Кирил Христов. С., 1995.
- [2] Куюмджиев, Кр. Певец на своя живот. Книга за Кирил Христов. С., 1974.
- [3] Минков, Ц. Кирил Христов. <http://liternet.bg/publish10/cminkov/khristov.htm>
- [4] Фройд, З. Отвъд принципите на удоволствието. С., 1992.
- [5] Христов, К. Трепети. С., 1987.

За контакти:

Десислава Петрова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и английски език”, e-mail: dessy_zfc@yahoo.com

Гл.ас. д-р Румяна Лебедова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал Силистра, Катедра по филологически науки, тел.: 086 821 521, вѣтр. 129, e-mail: RLebedova@fs.ru.acad.bg

Проблемът за любовта и страха в романа „Време разделно“

автор: Десислава Петрова
научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова

This work is based on the Anthon Donchev's novel. It is about love – love to us and love to life. It included ideas viewed from the philosophical and psychological points. The love and the fear are always connected. The love to life is strong, but the fear of loosing the sense in the life is stronger, that is way some people prefer to die instead to give their faith in god away, because the love to the god give sense in their life.

ВЪВЕДЕНИЕ

Романът „Време разделно“ разкрива историческо време, белязано от събитията с трагизъм. Той разказва за съдбата на хората в Родопите по време на насилственото им помохамеданчване през XVII век, като освен това дава ясна представа на света за тези събития. На международен успех творбата се радва не толкова поради описаните в нея реалистични картини на насилие, колкото на общочовешките идеи, залегнали в нея.

В романа са разгледани в развитие множество човешки характери и съдби заедно с техните избори, продиктувани не само от вяра, но и от гледна точка на социума - доколко те са част или не от обществото, в което живеят. Но също така голяма част от тези избори са избори на сърцето – продиктувани от любов или от страх.

Любовта и страхът винаги са взаимосвързани, защото този, който обича, живее във вечен страх да не загуби това, което обича. От своя страна страхът може да бъде разглеждан от две гледни точки – страх „от“ и страх „за“ – като страхът „от“ е винаги свързан с обекта, от който произлиза заплахата за нас, нашите близки или ценностите, за които се борим и живеем; а страхът „за“ е винаги свързан със страха за загубата или насилието над тези неща - нещата, на които държим, които обичаме. Ще се спрем по-подробно на страха, свързан с любовта, по-конкретно на любовта към себе си, живота и към ценностите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Любовта към себе си не е толерирана през Средновековието. В България, по-конкретно, също не се гледа с добро око на нея. За човекът преди всичко и над всичко трябва да стои любовта към бога, а другите той трябва да обича, колкото себе си. Въпреки това човекът си е човек през всички времена и епохи и се грижи за своите интереси, преди да помисли за тези на другите. Едновременно с това обаче човекът се страхува от самия себе си – този страх се изразява не толкова в това дали ще падне в пропастта, колкото в това, че може да пожелае сам да падне в нея, воден от гордост, ожесточение или изкушения. Добрите намерения не винаги се реализират, човек не знае дали ще устои до края.

Интересни примери в това отношение не липсват: Елица пренебрегва любовта на годеника си и решава да се венчае за баща му, по този начин тя наранява Момчил, но и игнорира нормите на рода и обществото, в които живее, за да задоволи собственото си желание. Севда още щом разбира, че е овдовяла, започва да приема закачките на момците, тя също, водена от собствените си страсти и без да се съобразява с никого, се опитва да се домогне до Манол. Момчил и Горан оставят пътя свободен и предават своите - Момчил, воден от собствената си мъка, а Горан - от повика на плътта. Двамата дават главите си отново по-скоро от собствени, а не от общи подбуди. Вражу кехая сключва договора си с Караибрахим,

воден не само от бащиното си чувство, но и от страха за себе си и от болките преди смъртта.

С други думи – любовта към себе си, както и страхът за себе си са тясно свързани с любовта към живота и със страха от загубата на този живот, както и от болките преди края. От друга страна много хора умират доброволно поради страх от загуба на смисъла на живота, т.е. загуба на хора или ценности, заради които си струва да се живее.

Елица не се бои от смъртта – веднъж успяла да избяга, тя не се поколебава да се върне отново в конака, за да моли от Караибрахим пощада за близките си. Като неин контрапункт се явяват Севда и Гюлфие. Севда обича живота и насладите му, отива в конака доброволно, за да се спаси от Горан, но не иска да я дават на Шогун. При нея водещ е стремежът да оцелее на всяка цена, затова и тя е първият човек в долината, който сменя вярата си и то доброволно. От своя страна Гюлфие обича живота и игрите – харесва ѝ да има власт над живота на другите хора, привързана е към храната и е страстна и гореща натура.

Сюлейман ага се опитва да спаси хората от долината, най-вече Манол, а убива за блудна дума, позволява на Караибрахим да разори долината и дори сам потегля към собствената си смърт. При него загубата на смисъла води до горчивия му край. Той не може да се примири с действителността – цял живот съдия и пазител на реда и морала, той застава на страната на злото и пуска насилниците в долината, която трябва да управлява и пази.

Баба Сребра, от своя страна, има много по-ясна и действена позиция – тя е за живота, но за живот достоен и човешки. Според нейните разбирания тези, които предават вярата си е по-добре да умрат, отколкото да живеят. Тя твърди, че дървото е по-добре да се пречупи, отколкото да се превие, но не остава в родния си край, а повежда хората, за да ги спаси. Твърди, че присаденото дърво не дава плод, а основава ново село с преселниците. Говори едно, а върши друго – непрекъснато е в противоречие със себе си. В края на краищата надделява идеята, че животът трябва да се запази. За това говори и единственото животно, което бежанците взимат със себе си – зайкиня, която да може да ражда всеки месец. В края на романа, тя все пак се смилява над живота на Севда, заради детето ѝ, което може и да е от Караибрахим, защото новият живот е ценност и човекът се познава по делата му, а не по това чия кръв носи във вените си. А и кръвта на Караибрахим е българска.

За разлика от нея, Момчил не цени толкова високо живота, особено своя живот. След неволното предателство, което извършва, той губи вяра в себе си, а оттам и в смисъла на живота. За себе си той казва: *„За това ме бива, да уморявам деца.“* Всичко, което захваща, се проваля, дори се осакатява при опита си да влезе в Темната дупка. Главата си дава не само за да отмъсти за смъртта и издевателствата на поробителите, но и за да се реабилитира пред собствената си съвест и обществото. Освен това, той вече няма какво да губи, така че спокойно и без терзания дава живота си, да запази този на сина си.

С предателството загубва смисъл на живота си и Горан. Той не е отритнат, но се изолира сам, защото добре съзнава вината си. Изтръгнал се по този начин от останалите, той не може да понесе самотата и уризенятия, които го измъчват. Когато заколва Дельо, за да спаси живота на Сюлейман ага, той за първи път изцапва ръцете си с човешка кръв. Това напълно преобръща живота му и неща, които преди са му носели радост, се превръщат в символи на ужаса и насилието, отнемайки му по този начин и малкото останали му радости в живота: *„И навярно искаше да каже "Хайде!" - само че повече не се чу, защото му прерязах гърлото. И двамата разбойници гръмнаха върз мене, ала не ме улучиха, та побягнах в гората. И защото ръцете ми бяха кървави, посегнах да ги обърша във вършето на една ела. И когато усетих по пръстите си гъстата шума, спомних си как съм*

чистил пръстите си от мазното на чевверметата и как съм се изправял с пълно сърце над изгложганите кости. Сега чистех човешка кръв и заплаках. А оня ден, като помилвах едно куче, козината му ми се стори също като елова четуна, космите му бяха също като елови игли, та сякаш не го помилвах, ами бършех кръв о гърба му. Не мога да пипам повече ела, отче. Намразих елите, че се чистят в тях кръвави пръсти. Не мога да ги пипна. А какъде е горянин без ела? Затова, като пипнах сега четуната, заплаках. И елите ми откраднаха.”

Какво е горянинът без дърветата и без кучето си? Той дава живота си в замяна на живота на Караибрахим, когото така и не успява да убие, но това е един съсипан, безцелен живот. Мъстейки за убитите и онеправданите също така и за родната си кръв, той най-вече мъсти за себе си, за да откупи прегрешението и вината си, тъй като вече не е в състояние да живее в мир със себе си.

Мирчо, малкият син на Манол, е все още дете и е силно привързан към живота и света, но насилието, което изживява, го кара да порасне твърде бързо. Единственият смисъл в живота му остава отмъщението. Да, той е герой, той дава живота си в замяна на този на предводителя на турците, но миг преди да забие ножа в гърба му, ръката му трепва и изживява своя миг колебание избирайки кого да убие – Караибрахим или единият от насилниците си. Той насочва баща си да убие не друг, а дебелият ходжа, насилник. Сам той, заклел се над Еклесиаста, че няма да се потурчи и няма да стане поганец, в миг на слабост казва на баща си да се престори на турчин, за да излезе, защото двамата ходжи, мъчител, трябва да умрат. Личното отмъщение и отмъщението за погубеното му семейство, за погубеният му свят е нещото, което го движи, пази го да не полудее, но то му дава сила само до момента, в който съзнателно намира смъртта си. Смъртта придава смисъл и завършеност на битието му.

Любовта към живота не е толкова силна, колкото страхът да се живее живот, който вече е изчерпал смисъла си. Ходжата в конака на Сюлейман ага доброволно се отказва от вярата и от живота си и спокойно се отправя към смъртта. Той не намира обяснение за цялото това заобикалящо го насилие, за убийството на мюсюлманин от мюсюлманина. Загубата на вярата и на любовта към бога го води до загуба на желанието да живее изобщо. Смъртта на баща му и на Сюлейман ага го прекръшват.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отношението на персонажите в романа към смъртта, към свършека на жизнения им път се отразява и в отношението им към живота въобще. Те всички обичат живота и се страхуват да не го загубят, но при определени обстоятелства са готови да се разделят с него, когато той им се струва вече изчерпан и лишен от съдържание. Като че ли страхът от безсмислието и празнотата на живота е по-силен от страха от загубата му, по-силен и от обичта към съществуването, от привързаността към света. В този смисъл проблемите за любовта и страха илюстрират основната екзистенциална драма на героите и са свързани основно с техния избор, продиктуван от характера и ценностите им. Те уплътняват философския и психологическия план на романа, вписвайки го в контекста на общочовешкото.

За контакти:

Десислава Пламенова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и английски език”, e-mail: teitam_sk@yahoo.com

Гл.ас. д-р Румяна Лебедова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал Силистра, Катедра по филологически науки, тел.: 086 821 521, вѣтр. 129, e-mail: RLebedova@fs.ru.acad.bg

Предпоставки за раждането на бунтовния дух на Елисавета Багряна

автор: Елена Иванова

научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова

Elisaveta Bagryana is the first Bulgarian woman, that without shyness and unnecessarily ostentation shows to readers poems, which are a reflector of her spiritual and intimate experience. She talks with voices of thousands women, that in the past were obedient housekeepers, humble to their husbands. With her poetry Bagryana call women from the whole Bulgaria to throw off conventions and to let their sensual hearts to talk. She call women to throw off the men's superiority, because women are worthy of respect and favour as well as men.

Innovator, insurrectionist, intimate experience, love, feeling, narrow-mindedness, provincialism, rebellious temperament.

ВЪВЕДЕНИЕ

Новаторството на Елисавета Багряна се изявява не в придържане към едно или друго модерно литературно течение – точно обратното. Поезията ѝ не може да се приобщи към нито едно направление, не се вписва в никакви общоприети или познати норми. Като поетика създаденото от нея подкопава из основи естетическите скрижали на символизма, отрича неговите теоретични принципи и практика. Стиховете ѝ със съкрушителна сила на светкавица изпепеляват един начин на чувстване, на изображение, на поетическо интерпретиране на българската действителност, която не беше готова да приеме багрянинския тип мислене. Те са провокация както по отношение на поетическата традиция, така и по отношение на мотивите и битовите нагласи. Тази лирика звучи като символ на виталност, като жажда за промяна, порив за волност и свобода. В същото време тя е дързък бунт срещу сковаващите традиции на миналото, ярко предчувствие за новото светоусещане на съвременния човек. Героинята в стиховете на Багряна няма предшественици в изтеклото десетилетие, стихите са нейната исконна същност. С устрема на вятъра, повалящ всичко по пътя си, тя се втурва в живота. Виталните токове, в които се чува тайнственият вик на далечните прадеди, заговарят с езика на битието. Лирическата героиня прегазва дръзко и предизвикателно овехтелите запрети на любовта: тя сама отива при любимия си. Багряна разбива затворническия зид на предразсъдъците и освобождава емоционалния свят на българката. Тя изважда от тайниците на всяка българка премълчаното от векове, преглъщано и заседнало като камък в гърдите им, излиза сама срещу вековното лицемерие и се освобождава от догмите на патриархалния морал. Проблемът за свободата е център, около който се обединяват всички други основни теми и мотиви в нейното творчество: свобода и любов, свобода и творчество, свобода и дълг, свобода и самота, свобода и пътувания, или по-скоро пътища, по които се търси тя.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Осъществяването на Багряна като творец е почти революция в историята на българските нрави. Благодарение на волните ѝ песни не една българка стигна до самосъзнание, повярва в своите сили и своето бъдеще. Самият факт, че поетесата разкрива пред читателите някои интимни неща за себе си, жигосани по принцип като табу, е още един бунт срещу предубежденията, още едно предизвикателство. Но, както и всичко останало, и това си има обяснение, и то се крие в биографията на поетесата. От младини Багряна спазва основните морални представи на българката и същевременно ги руши. Тя инстинктивно разбира, че няма по-осакатяващи задръжки от остарелите морални категории, че тези вътрешни вериги спъват развитието не само на индивида, но и на обществото. И тъкмо в този възлов

проблем се насочва нейният бунт на жена и поет. Защото не може да бъде голям творец оня, който не руши никакви закостенели норми.

Един спомен на Багряна от няколкото месеца, когато са живели в Сливен през 1908 година, е пълен с възмущение и гняв: *„Много любопитно. Жена на пазар не бива да ходи. И мама не ходеше. А в дома на съседките ни – няма мъж. Кака Стефанка изпълнява тази роля, но издебва само часове, когато няма хора по улиците. През дупка на портата съседките надзъртат. Излиза, оглежда се, бърза. Тя бе и най-хубавката. А привечер в празничен ден четирите си облекат хубави рокли и седнат пред портата – на изложба наредени. И защо останали стари моми? Защото трябва да се изчака най-голямата да се задоми, за да не я преженят по-малките. Но тя най-грозна, не се оженила и другите останали заради нея.”* [1] Чувствителното момиче е било изумено от съдбата на тези жени, с които го е деляла една портичка. Тогава може би подсъзнателно се е зародил бунтът срещу предразсъдъците. Тези спомени възкресяват изчезващия климат на българските провинциални градове от началото на века, все още запазили много неща от старите, строги до жестокост нрави, от патриархалната близост между хората.

Багряна не преразказва случка, не копира външни картини. Поезията ѝ отразява предимно преживелици, в които тя е емоционално съпричастна, а не наблюдател. Паметта ѝ е емоционална – задържа възпненето, а не историята на преживелицата. Но за разлика от „лиричните“ възпоменания, при нея всичко е свързано с конкретна ситуация, с реална обстановка и не се излива в настроения и багри. Поетизацията е чужда на нейната душевност. Повечето стихотворения на Багряна са написани доста по-късно от случката. На нея не ѝ е свойствено да предава емоциите, които я владеят в момента. Тя оставя чувствата да се уталожат и чак след това ги описва в поезията си; или написва нещо на момента, но след време го коригира, придава му повече зрелост и смисленост, без украса и женска бърливост: „И тъй, отминахме...”. Чувството е вече преодоляно, останал е само спомена, изразен чрез кратка фраза, но каква гама от емоции и чувства предполага тя за миналото?...

Всяко романтично преживяване Багряна изживява напълно, с пълната сила на впечатлителната си женска душа, без да се притеснява от нещо или от някого. За това може би е допринесло и семейството ѝ. Бъдещата поетеса на освобождението на жената е имала рядката sluка да расте в семейство с демократични нрави. Цяла поредица от обстоятелства са създали тази атмосфера въкъщи: свободолюбивият дух на дядо Герасим, майката – познала сирашката участ, но избавена от примера на строгите до жестокост семейни обичаи. Това е съчетано с кроткия характер на бащата, с привичката за женска самостоятелност, получена от неговото семейство – майка му е учителка в средата на 19 век, сестрите му – също. Многобройната челяд, а също и квартирантите, които са ставали като членове на семейството, са допринасяли за широтата на разбиранията. Също така ѝ влияе и избора на приятели. При всички важни отрезки от нейния път я придружават все надарени, културни хора, надхвърлящи рамките на обикновеното. А роднините още отрано започват напълно добронамерени опити да влеят живота на момичето в обичайното русло – добра женитба, дом, деца, спокоен живот.

Огромно влияние върху поезията на Багряна оказва руската поетеса Анна Ахматова. „Без лъжлив свян, без нишка боязън” става лирически закон и за Багряна, в по-късните си преводи тя изразява възторга си от руската жена. Може би тя самата се е стремяла да следва пътя на такава жена и поетеса. Един афинитет между двете така различни по съдба и темперамент славянски поетеси, изникнал първо във възторга на по-младата южна посестрима, расте през далечното разстояние и време, над социални катаклизми и трагични загуби, че след десетина години ще бъде преводачка на Ахматова на български език, а след половин век Ахматова ще

стане нейна преводачка на руски език и че в самия край на живота на северната поетеса, двете, короновани със слава, ще се срещнат, за да се открият изненадани...

От студентството на Багряна ѝ остават интелектуалните приятелства, неизкоренимия навик да общува с изкуство, с поезия, критерий за личност и по-високо ниво на осъществяване. Пред нас изведнъж се изправя момиче, отърсено от провинциализма. Тя няма съпътстващи страхове, наслоено от родителско дебнене по петите – родителите не ограничават децата си с вечерен час, при тях има само един закон: в 8 часа се вечеря, и тогава всички трябва да са на масата. После който иска, излиза на разходки.

Когато работи във Враца, провинциалните донжуани не прекратяват своите опити да сломят волята на младата учителка и да я приспособят към обичайния начин на живот във Враца, като я принудят да се ожени там. Никой от тях обаче няма да бъде нейният избраник. Човекът, който в онези тревожни години ще поразии въображението ѝ с мъжество, е готов на всякакъв риск за любовта ѝ. Романтичната ѝ натура не може да позволи тя да се омъжи за някакъв провинциален полуграмотен човек. Нейното пламенно сърце търси сродна душа за спътник на живота, също толкова пламенна, романтична, способна на всичко. *„Една вечер ненадейно пристигна във Враца един мой познат от студентската ни компания, поручик Иван Шапкарев. Избягал от частта си на кон само за да ме види за един час. Знаех, че това е смъртен риск. Военно време. Това ми направи силно впечатление.”* [2] Това търси Лиза Белчева – принц на бял кон като от приказка, готов да изпълни всяко нейно желание. Волята ѝ се сломява, и през 1919 години тя става негова съпруга и слуша, изправена до него, напътствените думи на апостол Павел: *„Вие, жените, покорявайте се на мъжете си, като на Господа. Защото мъжът е глава на жената, както и Христос е глава на църквата... Вие, мъжете, обичайте жените си, както и Христос обикна църквата и предаде себе си за нея.”* [3] Още необвързана с оковите на брака, младата поетеса вече има срещу какво да се бунтува. Ако някой спяно вярва в думите на свещеника, изречени пред олтара, Багряна после ще им противоречи в стихотворението „Кукувица”: „Нивга няма аз гнездо да свия...”. Следват още по-трудни моменти, най-трудните години в живота ѝ, но тези години са дали много стихове на българските читатели. Тези години са семето, посяно в душата на българката, за да поникне после една освободена от еснафщина и потисничество нация. От романтичен принц на бял кон Шапкарев се превръща в ревнив и избухлив съпруг. Поетесата предприема голяма крачка – да се изправи срещу обществото, а това не може да мине безнаказано за нея. Както в древността са принасяли децата си в жертва на боговете, така и Багряна принася малкото си дете в жертва на поезията, на женската свобода. Подвигът без жертва не е подвиг. Поетесата осъзнава това, но жертвата е прекалено скъпа за нея. Не може да се опише с думи какво струва на една майка да се раздели с детето си. Но тя не се отказва, покорно понася бремето си в името на една кауза, и може би чрез стихотворението „Майчина песен” тя очаква всички българки да разберат жертвата ѝ и да се присъединят към нея. Това не значи, че всички майки трябва да оставят децата си и да бягат. Просто всяка жена може да я подкрепи, като разшири личното пространство около себе си и като се опита да разбие неприкосновеността и господството на мъжете.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Стиховете на Багряна остават настрана от социалните трусове на епохата. Нейният свят е съсредоточен целият в душевните преживявания на една човешка душа. Сигурно затова тази поезия си извоюва място във времето на социалното брожение, когато всичко се сменя – и самочувствието на жените, и света около тях. Младата страна, отърсваща се от изостаналостта, посреща радушно всичко ново, а поезията на Багряна е изключително новаторска. Тази радужност се продължава до

дълбоката старост на поетесата, с която тя също се опитва да се пребори, като ходи на различни литературни четения, запознава хората с творчеството си, модерно за всички поколения. Жизнелюбието, енергията, вътрешният напор, виталността, които присъстват в поезията на Багряна се явяват като изблик на общата жажда за живот у жените на младата България, отърсваща се от вековното робство. Тя говори с гласовете на хиляди жени, изстрадали от войните, преситени с картини на смърт и жаждещи спокоен, независим, пълен с любов живот. Любовете е началото на всички начала и в същото време е рушителка на всички окови. Багряна успява да разкрие това като никой друг, затова и ще остане в българската поезия като представителка на вечния бунт на жената срещу потисничеството, като “вечната рушителка и съзидателка”.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Димитрова, Б., Й. Василев, „Младостта на Багряна“, стр.91, С. 1993
- [2] Димитрова, Б., Й. Василев, „Младостта на Багряна“, стр.244, С. 1993
- [3] Димитрова, Б., Й. Василев, „Младостта на Багряна“, стр.245, С. 1993.

За контакти:

Елена Иванова, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал-Силистра, специалност „Български език и чужд език, e-mail: lesika84@mail.ru

Гл. ас. д-р Румяна Лебедова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail Lebedova@abv.bg

Времето и човекът в лириката на Атанас Далчев

автор: Мирослава Михова

научен ръководител: гл.ас. д-р Румяна Лебедова

Atanas Dalchev's work differs from the others with his specificity of artistic representation and originality. His work is concentrated on basic philosophical, existential and social problems of the modern man like: the meaning of living, loneliness, alienation, suffering, when a man becomes an object. His basic characteristic is the dominating pessimistic picture for the transient human life. Atanas Dalchev approaches to the philosophy of the existentialism. According to it the man is convicted of live. In Dalchev's poetry the man on and on is wandering between his own personality and the other which is unreal. As a matter of fact that is the tragedy of the modern person who has walled himself in the world of the objects. This sounds pessimistic but the poet who in all his life is looking for the beauty and the true is convinced that both things "can differ from one another, but they can not contradict to each other".

Key words: Philosophy, objects, man, pessimism, windows, walls, clock, time, death, drama.

ВЪВЕДЕНИЕ

Творчеството на Атанас Далчев се отличава със своята специфика на художественото изображение и оригиналност. Поезията му няма пряка връзка с конкретни исторически събития, но несъмнено е влиянието на социокултурната ситуация от двадесетте, тридесетте години на XX век върху формирането на твореца. Търсенето на свой почерк, стремежът да се противопостави на вече изживялата своето съвършенство „мъртва“ според него поетика на символизма, са осъзнати от Далчев като предпоставка за създаване на едно стойностно, хармонизиращо с новото време творчество, в което същностни особености са: приглушената емоционалност, наличието на повествователни елементи, конфликтността, водещата роля на логичното пред чувственото, влиянието на диаволизма, функционалността на естетиката на грозното, повторителността на определени образи и мотиви.

Философското образование на Далчев и влиянието на Шопенхауер върху формиране на светогледа му повлияват върху стила – превес на интелектуалното начало в поезията му. Творчеството му е съсредоточено около основни философски, екзистенциални и социални проблеми на модерния човек: смисъла на съществуването, самотата, отчуждението, страданието, превръщането на човека във вещ, като основна характерна особеност на творческия му почерк е доминиращата песимистична представа за човешкото безсилие пред неумолимия ход на времето и преходността на човешкия живот.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Времето, натоварено с характеристиките на хтоноса, е „непроницаемо“ и изтощително. В този смисъл разрушителната сила на безмилостното време, което безвъзвратно е изгубило модалността на Началото, на Времето на Сътворението и възможността то да е обратимо и повторимо, се е превърнало в обикновено времетраене, затворено между началото и края, живота и смъртта. То представлява според Елиаде „най-дълбокото екзистенциално измерение на човека“. Настъпателно агресивно, то застрашително „расте“ и зазихда човека, отнема неговата реална и потенциална комуникация със света и хората, разрушава връзките на Аз-а с тях:

*Годините растат и те затварят,
и те зазихдат в твойта самота,
врази ти стават старите другари*

и опустява медлено света.

(„Съдба“)

Времето в неговия разрушителен аспект поглъща не само човека и неговия свят („*времето превръща / във прах безжизнен сякаш всичко*” – „*Стаята*”), у Далчев дори самото време умира: в черния ковчег на часовника „*лежат умрели часовете*” („*Стаята*”). Снета е опозицията работещ – неработещ часовник и предметът, внасящ ред в хаоса на битието, отмерва единствено небитието („*Повест*”). Противопоставянето живот – смърт отпраща всекидневното човешко битие отвъд граничността, обременявайки го допълнително със съсипващо еднообразие, разтеглено до една жестока вечност:

Стрелките на отсрещния часовник

описват върху своя циферблат

дваанайсетте кръга на моя ад

и жънат моите часове отровни.

(„Дяволско“)

Тази концепция на Атанас Далчев за времето е част от преобърнатата космогонична схема за Сътворението и мита за Кронос и Хронос.

Първите гърци са свързали времето с Океан – божествената река, която обгръща земята и космоса. През два трудно разграничими етапа от митологическата история Океан, Кронос и Хронос се събират в едно единствено божество. Според най-старата версия на мита, Кронос е един от синовете на Земята (Гейя) и Небето (Океан). Той кастрира баща си и хвърля в морето гениталиите му. От там се появява Афродита.

Малко по-късно, през VI в. пр. н. е., в своята „Теогония” гръцкият поет Хезиод (140) представя много по-усложнена версия на мита, която включва Кронос в нещо като теория на времето.

В началото Хезиод описва онова митично време, когато хората са живеели необезпокоявани от страдания, болести и смърт – „Златната епоха”.

В началото на Златната епоха богинята Евринона създава с помощта на Уран седемте планетарни сили, като поставя всяка от тях под управлението на две от децата си – брат и сестра, Титан и Титанида. Двете най-малки, Кронос и Рея, биват изпратени на планетата Сатурн. Уран научава, че едно от децата му ще го погуби и решава да ги убие. Предупреден от майка си, Кронос напада баща си, кастрира го, взема властта и се оженва за сестра си Рея – богиня на движението, хода на времето и продължителността на нещата, с която си имат много деца.

Но същата заплахата тегне и над сина: Уран предрича на Кронос, че и той ще загине от ръката на собствения си син. Кронос, подобно на Уран, изяжда децата си едно подир друго. По-късно, осъществявайки пророчеството на дядо си, Зевс убива Кронос, взема властта и, като баща си, се оженва за една от сестрите си. С това слага край на семейното проклетие.

Митът за Кронос е историята на едно необходими двойно отцеубийство, позволяващо редуването на обратимото и необратимото, възхода и упадък. Убийството на Уран и последвалото го убийство на Кронос създават условия за ново начало, за възобновяване посредством заличаване на миналото, задвижват спрялото време, пораждаят цикличност, като отричат необратимостта и едновременно с това я приемат.

За разлика от хората Хронос (по-късно Кронос се пише Хронос) е вечен, понеже е цикличен. „*Хората умират, защото не съумяват да свържат началото и края*” – ни казва орфическият мит.

Във всеки случай е сигурно това, че самият Зевс, синът на Кронос, е работил за времето: часовете са неговите специални прислужници, натоварени със задачата да

отварят и затварят вратите на Олимп. За да ги затворят, те скупчват облаците пред себе си, за да ги отворят-ги разпръсват. Никоя от хипотезите не може да претендира за неоспоримост, а връзката Кронос-Хронос си остава една неразрешима загадка.

Атанас Далчев се приближава до философията на екзистенциалистите, според **който човек е осъден на живот**. Животът като присъда е тема, свързана с потапянето на човека в социалния свят с неговите материални измерения, и отдалечаването му от природната, вътрешна същност на индивида. Заобиколен от вещи, лирическият герой губи своята идентичност, руши своето аз и разпилява дните си в едно безрадостно и безсъбитийно съществуване. Неумолимият ход на времето превръща съществуването в бавна агония, в безплоден неживот и чертае контурите на тотална безперспективност. Поетически знаци на абсурдното човешко битие, на екзистенциалните дилеми са именно предметите - прозорците (най-често срещаният образ символ в Далчевата поезия, дал и заглавие на първата му стихосбирка „Прозорец“), огледалата, часовниците, старите прашни портрети, вратите.

Часовникът като предмет буди асоциации за безвъзвратно отминаващото време, за безсмислено пропилян и неживян живот. Часовникът в „Повест“ „и ден и нощ люлее своето слънце от метал“, педантично отбелязвайки умъртвените часове и дни, които безсъбитийно изтичат. Той е същият безпощаден убиец на времето и в „Стаята“ – „в неговия чер ковчег / лежат умрели часовете“. А в „Дяволско“ часовникът е метафора на живота ад:

*Стрелките на отсрещния часовник
описват върху своя циферблат
дванайсетте кръга на моя ад
и жънат моите часове отровни.*

Часовникът е предметен знак за метафизичния ужас на човека от времето и образ, който пресъздава механично повтарящо се съществуване. Монотонният кръг на битието е една от причините за обезличаването на човека.

Часовникът е знак за метафизичния страх от отлитащото време, което доближава човека до края. Така се постига паралел между психологическото състояние на аз-а и функциите на вещта-часовникът на стената е този, който е в самия лирически субект, по еднакъв начин конотират изтичащото време на земния живот. Умирайки на прозореца, човек остава нито материален, нито духовен, нито в живота, нито в смъртта. В същото време той има възможност да постигне частична реабилитация над света- чрез жеста на изплзването се утвърждава като издигнат над естествения ход на битието.

Моделът на Атанас Далчев за битието е песимистичен, повлиян от Шопенхауер. Той гради потискащо послание за живот без смисъл, поради което се появява и идеята за смъртта. Тя не е видяна като увековечаваща човека и делата му, както е през погледа на Античността и Средновековието, а по-скоро като фатален и неизбежен жребий за човека, който обезсмисля всички негови усилия. Гледан откъм смъртта, самият живот изглежда лишен от каквато и да било надежда. Такава е идеята на стихотворението „Болница“ на Атанас Далчев, разкриващо обречеността на човешкото съществуване. За да изрази страданието и отчаянието, поетът така композира предметите в болничната стая, че те да поемат ролята на психологически коментари за трагизма на ситуацията. Основна задача на вещта е да съдейства за осмислянето на човека като времево същество, което е непрекъснато държано на границата между живота и смъртта. Затова е налице и едно диабололизиране на всекидневния вещен свят - вещите са такива поетически знаци, които носят внушенията за измачаност и привидност на съществуването, за

всевластието на смъртта. Но не само вещите, а и пространството в поезията на Атанас Далчев притежава демонични характеристики.

Заглавието на разглежданото стихотворение очертава хоризонт на очакване, че читателят ще се сблъска с нездрави, болни тела. Но въпреки че идеята за болница обикновено се свързва с изграждането на надежда за излекуване и спасение на болните, то в „Болница“ животът по-скоро се доближава до своя край: усещат се „сякаш тежките стъпки на близката смърт“. Човекът е обречен да води някакво жалко съществуване, краят на което е съвсем близо. Лишен е от надежда, от пламък, който да гори в него и да го изпълва със сили. Дори самото произведение е лишено от присъствието на човека, а това засилва впечатлението за липса на живот. Лирическият субект присъства единствено чрез части от болното тяло – „*лица побледнели*“, „*лица меланхолни*“, „*черни ръце*“, „*очи може би вече вгледани в другия свят*“. На фона на отблъскващата грозота на клиничното, чрез безстрастното им показване пред погледа на читателя, се отнема възможността от проява на човешко съчувствие. Читателят вижда през тези „*очи*“ вътрешната същност на болния, който единствено чака смъртта да се случи и не прави нищо, за да я избегне. Заклучен е в своята крепост от страдания и смъртта е тази, която ще го „освободи“.

Животът не може да проникне в затвореното пространство на „*тази бяла варосана зала*“, пространство, което е потискащо стеснено („*до самите стени прилепените бели легла*“). Прозорците са нечисти – „*със петна от мухи и с бразди от прахът и дъждът*“ до непрозрачност, и по този начин разделят пространството на болничната стая от това навън, внушавайки отделеността на човека от всичко, случващо се навън; неговата изолираност от реалността; разпадналите се връзки между човека и заобикаляния го свят, обречеността му.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В поезията на Далчев човекът е в състояние на непрекъснато лутане между своя реален Аз и желания Друг. Това някак раздвоява и времето – на обективно и субективно. Въсщност това е драмата на модерния човек, сгрешил спрямо Природата, болезнено отчуждил се от нея, зазидал се в света на вещите, които са материя, следователно времето ги руши, а с тях поглъща и човека. Това внушение звучи песимистично, но поетът, който цял живот търси красотата и истината, е убеден, че те „*могат да се различават, но не си противоречат*“. Затова изповядва своите прозрения за интелектуална, съдържана и тиха печал.

Времето се оказва по-силно от човека и оставя белезите си върху него и неговия материален свят. То обаче влияе и върху светогледа му, налагайки с годините убеждението, че най-чисти и истински се оказват първичните, детските, интуитивните преживявания, може би и защото са недокоснати от съзнанието за преходност: „*Да усещам своя радостта / на невинното дете, което / първите снежинки от небето / сбира със отворена уста.*“ („Молитва“, 1927). Вероятно и защото тогава човек все още не осъзнава, че и материалният свят „отразява“ времето, изтънявайки през годините.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Добрев, Д. Изтичащото битие: Поезията на Атанас Далчев / Добрин Добрев. // *Български език и литература*, XLII, 2000, N 3-4, с. 50-59.
- [2] Игов, Св. Атанас Далчев: Увод към поетиката на Атанас Далчев / Светлозар Игов. // *Игов, Св. Българската литература XX век: От Алеко Константинов до Атанас Далчев* / Св. Игов. - София, 2000, с. 251-262.
- [3] Ликова, Р. Многофункционалност на предметния свят. С., 1994, с. 1, 6.
- [4] Протохристова, Кл. Можеш ли да видиш сънищата си през очила: За огледалото и огледалността в творчеството на Атанас Далчев. // *Език и литература*. 1994, №3, с. 53-61.

За контакти:

Мирослава Михова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и английски език”, e-mail: mirk4ik@abv.bg

Гл. ас. д-р Румяна Лебедова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail: Lebedova@abv.bg

**Българският космос
в поемата на Петко Р. Славеиков
„Изворът на Белоногата”**

автор: Полина Тошева,
научен ръководител: гл.ас. Галина Лечева

Предлаганият текст е откъс от дипломна работа на тема „Българският космос в поемите на бащата и сина Славеикови („Изворът на Белоногата” и „Ралица”)

ВЪВЕДЕНИЕ

Колко благодарни трябва да сме на древните гърци за това, че са създали и са ни подарили думите, чрез които обозначаваме основните понятия за най-едромащабното описание и разбиране на света около нас. Логика, физика, политика, икономика, тирания, демокрация, хаос, космос – все старогръцко наследство. Дали са ни и примерите, как да употребяваме думите, градейки от тях митове, поеми, драми, трагедии за да превърнем наблюдаемия хаос в разбираем космос. Какво е космос? Космосът е подреден свят. Свят в който има организиращи принципи, гарантиращи хармоничната свързаност на елементите му. Свят в който различните редове – природния и социалния, божествения и човешкия, външния и вътрешния не са независими, а са вплетени в общ сюжет и си влияят взаимно. Космосът е порядъкът победил хаоса. За да има космос, трябва да има хора и думи. Хора, които думайки внасят своя порядък в света. А властители на думите са поетите. За да разберем човешкия космос, най-прекия път е да разчетем как поетите се разпореждат със своето владение – думите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Началото на новата българска литература ни предоставя уникален случай да проследим еволюцията на нашия, български космос при новото му раждане след петковния колапс, чрез творчеството на Петко и Пенчо Славеикови, двама поети допринесли за създаването на новия български книжовен и поетичен език, баща и син, не само биологично, но и творчески, а защо не и митологически – синът, който и продължава, и отрича бащата, детронира го, за да оплоди една нова литературна епоха.

И двамата поети са изrekli най-горчивите думи за нашия народ: „не сме народ, а мърша”, отсича бащата, „фасулковци” допълва синът. И двамата вграждат душите си във формирането на новия български поетичен език, а значи, според хипотезата на Сепир-Уорф, и на българския свят. Затова виждат кусурите в този свят в строеж, боли ги за тия кусури и понякога възхитата и възторгът в погледа им към младата нация, в която трябва да се превърне древният им народ, изчезват, за да ги заместят укор, гняв и отчаяние.

Проблемът за българския космос, за това как българите виждаме и преживяваме света и своето място в него е централен в тяхното творчество и със сигурност е твърде любопитно той да бъде изследван, да бъдат проследени нишките, с които двамата поети са изтъкали образа на този свят в поезията си, но това би било твърде обемна и сложна задача, поради което тук ще се ограничим с опита да съзрем тия нишки в поемата „Изворът на Белоногата” на Петко Славеиков.

Текстът отдавна е част от „училищния” литературен корпус и като такъв е обрасъл с набор от канонични прочити, облекчаващи възприемането му и запечатването му в задължителния набор от български самоидентификационни текстове. В тези канонични прочити **тежният акцент е върху образа на българката,**

нейната несломима вяроност, физическа и духовна красота, патриотизъм и трудолюбие, несъмнена и безукорна добродетелност.

В духа на такава светска агиография на българската жена може да се възприеме дори фактът, че сюжетната съдба и на героинята е с трагичен финал, доколкото съвършеното трябва да е завършено и не може да се остави с отворена перспектива за развитие. Каноничните прочити имат своето място и полезност, предоставяйки ни една опростена, изчистена схема за възприемане на главните смислови оси на творбите, но в същото време, в стремежа към яснота и еднозначност стесняват зрителното поле и ни пречат да долавяме детайлите, където, казват, често се крие най-същественото. Опитите за виждане в тези детайли с една различна оптика не е отричане на традиционните, наложени схеми на възприемане, а тяхно допълнение, доколкото всеки истински факт на изкуството не може да бъде еднопланово изображение на видяна или привидяна действителност, а е сплитане, съ-съществуване и дори конфликт на различни форми на рефлектиране на видимостта.

Заемайки сюжетната основа и словесната форма от фолклора, поетът донякъде се отказват от авторската си суверенност и личното звучене на своя глас, но пък се доближава до специалната способност на митологичния разказ да изговаря надличните истини и споделената вяра. Въсщност, това вероятно е единствения начин да се докоснем чрез словото до един общ космос. И това, че митологемите на днешния ден са големия взрив и човешкия геном, не може да ни направи нечувствителни към „оназ вечерница в небето“ и онези „дестина дръвях върбови“, към собствения ни **извор** и към врадените в сегашното сенки от миналото.

За да конструираме днешния си български космос, за да разберем силите, определящи динамиката и перспективата му, ни е нужно внимателното прочитане на онези художествени текстове, които суровият съд на времето е пощадил от присъдата на забвението и е осъдил на препрочитане и преосмисляне.

Какво общо усещане за български космос ни внушава „Изворът на Белоногата“ като се абстрахираме от фабулата и героите? Това е един **тъжен, женски и див**, природен, некултивиран космос.

Тъжен не само и не толкова заради трагичния финал, но и защото няма нито в общата тоналност, нито в детайлите на разказа усещане за радост и за празник. В първите редове на поемата: *Видиш ли долу в полето // дет се мержеят, чернеят // дестина дръвях върбови? // Там **било** село Бисерча, // в стари години, отколе...*

Без да е казано експлицитно се разбира, че селото Бисерча, което е било „в стари години, отколе“ вече го няма, изчезнало е в небитието, оставяйки траурно да се „чернеят“ само тия „дестина дръвях върбови“, които може и да останат незабелязани от нас там „*долу в полето*“, ако поетът не спре погледа ни върху тях с въпроса „Видиш ли?“. Още тук авторът насочва погледа ни надолу към земята, назад към отминалото и създава нагласата за тренос, надгробен плач по нещо, което вече го няма.

Гергана и Никола са представени като емблематични за своя колектив персонажи. За героинята на „Изворът на Белоногата“ е казано, че е като „*бисер между мъниста*“, за нейния любим – че е най-личният сред ергените. Ключовата дума за разбиране смисъла на по-нататъшното им поведение е „помежду“, употребена трикратно. Тя подчертава принадлежността на двамата герои към колектива, техния манталитет, който е манталитетът на традиционния човек.

В един свой забележителен текст, посветен на „Изворът на Белоногата“, Тончо Жечев открива основания за това произвеждане на завистта във фундаментална, доминираща и пагубна сила, както в личната биография на Пенчо Славейков, така и в самия народен дух:

„[...] Измежду многото човешки пороци завистта, изглежда, не случайно е привличала особено силно вниманието и въображението на нашите поети още от времето на Възраждането. Ако оставим настрана това, как стои този въпрос във връзка с личния живот и обществените разочарования на Славейков от това време (все пак в поемата завистта е вече представена като чист дух), трябва да заключим, че и тук поетът следва не само автобиографичните си подбуди и разкрива обществените си разочарования, но преди всичко друго – остава верен на народния дух и традиция при обясняване причините за злото. Тази народна традиция и поглед, това особено място на завистта между пороците човешки е намерило безброй отражения в песни, пословици, притчи, приказки и . . . архитектура. Нашите деди обръщат дори къщите си с най-привлекателното и непригледното към улицата, към хорските очи, сякаш вековен инстинкт подсказва мярка срещу винаги злия жив дух. [...] Така че и в този случай, давайки на злия дух, който ще погуби двамата млади щастливци, името на завистта, дядо Славейков е неизменно в народния дух и неговите срещи с непознатите сили на живота. ”

Тази деперсонализирана завист предопределя тъжния, безрадостен облик на българския космос, тъй като, дори неактивирана, бездейна, просто витаейки със своята мнителна бдителност над света на хората, тя прави невъзможно всяко демонстриране на щастие, всякакъв възторг и еуфория, които да придадат радостен колорит и дори весел шрих в непригледната сивотата на житейския пейзаж.

Женски е космосът не само защото централният персонаж, героят е жена, но и защото мъжете, ако си позволим тоя разговорен израз, никакви ги няма в поемата – единственият мъж, който има думата за пряка реч е везирът-чужденец. И „*верният любовник*“, „*ваклото огиче*“ Никола е безгласен и бездеен, и бащата – характеризира единствено с това, че е стар, затова пък трикратно, като че ли изобщо отсъства, не се чува тежката му бащина дума. „*Мамина мила Гергана*“ в диалога си с агата рисува бащиния образ по-скоро със снизхождение и съчувствие към нуждаещ се от помощ „*стара стария*“, който не може да бъде „*оставен*“, отколкото с почитанието и преклонението дължими на носителя на властта и авторитета в патриархалното общество:

До срещата с везира, в образа се включват традиционните добродетели на девойката – кротост и трудолюбие; „примерна“ обич и, разбира се, забележителна хубост. Проявената в диалога с него борбена твърдост, не влиза в конфликт с тях; героизмът на Гергана се съчетава с чертите на идеалната българка, за да изведе чрез образа й ценностите и нравствените позиции, които народът ни трябва да отстоява, за да съхрани националната си цялост.

Див е третото определение на българския космос, което този ни прочит на „Изворът на Белоногата“ извлича от поемата. На определено символично ниво са противопоставени **изворът** и **чешмата**. Героинята, изведена в заглавието на творбата не чрез името си чрез субстантивирания прилагателно Белоногата, което я превръща в нещо повече от фабулен персонаж, сякаш извира от извора на самата дива природа. Тя е „*пиле шарено*“ и „*кротко агънце*“ и дори към смъртта си отива като част от природния ред, „*като лист рано ознобен*“, „*кат ран босилек в засуха*“. Защищавайки в спор с везира своя свят, го описва веднъж в най-мощната му структура – слънце, луна, звезди, небе, земя: По-късно фокусира своя свят в градинката си. Тончо Жечев отбелязва, че наименованията на повечето от изброените цветя не са известни на тогавашната ботаническа наука и това не е чудно, защото тези названия са също такава част от дивата природа, каквато са и названите с тях растения. Научаваме обаче, още в началото на описанието на градинката, че тя си има стени:

- Няма там, аго, по вази,
няма там стени таквизи,

зиме със здравчец обрасли...

т. е. градинката е **оградена**, в контраст с предлаганите от везира градини, които са **съградени**:

*Аз ще заръчам, щом идем,
да ти изградят градини
каквито искаш, дето щеш.*

Това противопоставяне между свят наличен и свят в ставане, между ограждане и съграждане е важна отличителна характеристика на българския космос спрямо изкушаващия друг космос, който желае да преодолее защитата на високите дувари на „там онзи моят бащин дом“ и да подмами момата в чуждия й Стамбул, да я отвлече от **градинската** ѝ идилгия за „да си намери късметът“ в една **градивна** реалност . Централният символ на сблъсъка между природната наличност и цивилизационния градеж е строежът на чешма на мястото на извора и в процеса на нейното зидане, оградителната, охранителна еко-логика на Гергана, която привидно е надделяла над увещанията на везира, заличава и залошава за да отстъпи от реалния свят в един отвъден, откъдето да преди нишката на преданието за себе си под съпровода на тъмната цафара на този, който върно я обича.

Поетът въвежда в действието антагониста, като го представя само чрез уточняването на неговото социално положение (везир) и наличието на войска. Носител на чуждата, градска култура, за която селският труд е несъвместим с идеала за пълноценен живот, за „хубаво“ и „охълно“, везирът е най-вече представител на определена институция - пръв след султана по власт, най-висш сановник в някогашната Османска империя.

В този диалог са подложени на преценка ценностите в света на двамата. В репликите си Гергана представя традиционната култура и добродетелите на патриархалния човек. Всичко, до което се докосне нейната чиста душа, нейната светла обич, добива безмерна стойност. Светът на Гергана е хармоничният, изпълнен с ред и смисъл селски български свят, в който човекът е само една частица, равностойна на всичко останало. Свят, в който всяка тревица и всяко цвете има свое име. Свят, построен върху разумността на желанията, които се простират до най-необходимите и затова най-скъпите за човека неща – родители, дом, любов, красотата на природата, труда.

Везирът рисува друг живот: Младо, безумно момиче, // ти още нищо не знаеш! - възкликва чужденецът и наддава неவிждани и нечути неща, дано успее да съблазни девойката. Но те говорят на различни езици, те не се чуват и не успяват да разберат аргументите на другия. Представите на двамата герои за стойностите в живота са диаметрално противоположни – всичко, което за Гергана изглежда естествено, за везира е така необичайно и неочаквано, че той го отхвърля. Неговото отрицание варира от изненадата („ходиш ли и ти на нива?“) през уговорките обещаващи („туй ли се грижиш и мълвиш?“) до безапелационния жест на властника („господар аз съм над тебе!“). Двусъзначността в репликите им произтича от двете гледни точки към това „де е хубаво“, „що е охолно“.

Всъщност, разговорът на везира и Гергана край извора (а по-точно край „белите чадъри“ където везирът „допраща слуги, *вика я*“) само формално е диалог. На властническата категоричност на сановника, Гергана противопоставя своето право на произволен избор. На грубите обръщения на агата: - *Ще дойдеш, бяла българко, // ще дойдеш с мене на Стамбул, // ще дойдеш, друго не бива. // Хубава, млада българко, // защо си толкоз глупава! // Склони ти само да дойдеш, // на Стамбул да те заведе:* Или - *Младо, безумно момиче! // Ти още нищо не знаеш...*

Спорът на везира с Гергана е епизод, в който се срещат две култури, два мирогледа, на две национални и духовни вселени, за да се отдаде почит/ „помен“ на единия и да се наложи другият. Всяка следваща дума между везира и Гергана задълбочава разликата в оценките им за света. Младата българка защитава

пламенно своя свят такъв, какъвто той е. Чрез нейните думи поетът изгражда една привлекателна идилия, изпълнена с красота и хармония. Онова, което е мило и свидно за девойката – ливади и мала градинка – няма стойност за господаря. Той има неограничена власт и несметни владения и това е гордостта му, с която се кичи пред момичето. За гергана ливадите и градинките не са имот, а волна природа, красотата, разцъфнала изпод трудовите ѝ ръце. Нейното богатство е всичко, което сама е създала с труд и на което чистата ѝ душа е вдъхнала живот: теменужката е дъхава, шубрачките са къдрави. За всяко стръкче тя има радост и ласка, гальовни думи и възхищение. Одухотворяването на цветята идва от съзнанието ѝ за близка съдба с тях – тя и цветята в малката градинка са сродни, защото растат на воля, на свобода. С необикновена прозорливост момичето предвижда своята участ в османската столица – тя ще увехне, както вехнат градските цвет, защото там те растат на сила:

*Тез живи цветя няма ги
в вашите, аго, градини!"*

За везира свободата е охолство. А охолството означава да притежаваш много неща, да ти е широко. Не разбрал поривите на девойката, той бърза да наддава – дано я склони с миндери, ястъци, дюшечи. Селското момиче не ламти за онова, от което няма нужда. Тя е щастлива от непрекъснатото общуване с природата. Везирът може да заповяда на хората да градят много неща, но той не може сам да изгради нещо и да му вдъхне душа с обичта си. В контрапункт на неговите възможности се противопоставя светлата обич на Гергана – до каквото се е докоснала тя, става безценно и незаменяемо. Тя има по-хубави неща – цветята: „злат минзухарец в равнище“, „бисерно росно леденче“, не изпитва нужда от обещаваните от везира злато и коприна.

Гергана издава и съкровената си тайна – любовта си и клетвата си за вярност към Никола. Тя не може да изостави любимия си, защото сърцето ѝ вече е отдадено на него: „...Аз съм се клела, заклела / и клетвата ми вярна е...“. Пред перспективата да бъди омъжена не по любов, девойката предпочита смъртта, където ще остане неразделени тя и нейния любим. В реакцията на везира след това разкритие проличава ясно неговата духовна пустота. Безсилието му пред моралното превъзходство на момичето го тласка към бруталност и заплаха. Но и пред жестокостта му Гергана има сили за победа. С живота си тя защитава своята обич и своята вярност.

Гергана никога не изрича себе си като българка. Чрез национална определеност към нея се обръща везирът: „българко, мила девойко“, „бяла българко“, „млада българко“. Тази парадигма се финализира с „младо, безумно момиче“, което обръщение в следващата реплика на лирическия герой се преобразува в квалификацията „Колко си проста, безумна!“ Гергана разговаря единствено чрез стандартното обръщение „аго“. Тя отвърща на отправените реплики не чрез идеологизиране на българския свят, а чрез изповядване на чисто човешките притежания, които везирът разпознава като народностни идентификации и упорито се опитва да обезличи.

Няма истинско съпоставяне и сравняване на двата космоса, пък и не може да го има, защото тя не **познава** неговия, а той не **признава** нейния. Гергана знае и почита традицията, бои се за точното възпроизвеждане на ритуалите, включително на любовния ритуал, и поучавайки Никола, тя му налага „своето“ знание. В спора с везира, при демонстрираната му самоувереност и честолубие, тя за втори път отстоява правото си и за втори път побеждава. На пръв поглед, като че ли Гергана е успяла да убеди везира с многословното си красноречие и с изобилието на нови и нови основания за отказ ѝ, но внимателното вчитане във финала на разговора:

*Смая се везир с Гергана,
вярност в любов ѝ почете;*

*пусна момата свободна
и надари я богато,
после за помен поръча:
изворът чешма да стане.*

не ни разкрива точно това. Везирът е смяян от отказа на Гергана и без да бъде убеден в преимуществата на описания и предпочетен от нея космос, е готов да отстъпи и да не наложи силов волята си, почитайки любовната ѝ вяност, но и оставяйки ѝ правото да бъде „толкоз глупава“, „безумно момиче“ и да си остане „проста селянка“. Опитът му да я въвлече в път за „да види“ и „да познае“ се е провалил, защото точно това не може да стане насила. Незнаенето се преодолява с научаване, но отказът да се знае, нежеланието да знаеш – те са непреодолими. Тук – пред „не искам да знам“ или неговият евфемизъм „знам си аз“, рационализъмът, просвещението и модерността се спират стъписани, слагат оръжието на аргументите си и се оттеглят в своето си вечно търсене и създаване на нещо ново.

Единствената ценност, която и за двамата се оказва разбираема, „преводима“ на техните „езици“ и която „покорява“ везира, е свободата – висшето човешко право на свобода на волята и на избора. Поетът изгражда последния епизод в спора върху стожерната опозиция воля – власт, която намира разрешението си в освобождаването на Гергана („пусна момата свободна“). Това е кулминацията на словесния двубой, поантата, която внася нови акценти и преосмисля казаното преди. Появата на мотива „свобода на волята“, „свобода на избора“ изглежда нелогична в модела на света и на двамата герои. Традиционната представа за „везира“, която П. Р. Славейков до този момент не се стреми да разруши, предполага по-скоро безогледното налагане на неговата воля, отколкото отстъпването пред един аргумент, като този на Гергана: „без воля ступан ставаш ли на мъртво сърце студено?“

Везирът се прекланя не пред красотата на девойката, не пред синовните ѝ чувства, не пред местния и патриотизъм (градинката), а пред нейната вяност и любов.

Към тези три негативни определения на българския космос като не-радостен, не-мъжествен и не-култивиран искаме да добавим накрая и едно любопитно наблюдение към обърнатата логика на критериите за истинност в стиха „Истина било, тъй стана“ :

*Дюлгери чешма градили,
в село се дума разчуло,
че са Гергана вградили.*

Тук отново имаме пробуждане на злите сили. Похвалил везирът Гергана, чули злите духове, събудили **завистта** в душите на хората и пратили Гергана там, където ѝ е мястото – горе, при ангелите, сред небесните тела, да свети наравно с тях.

Истина било, тъй стана.... Тук думата първо се разчува, мълвата разнася подозрението за враждането на Гергана в чешмата и едва след това заличаването, залошаването потвърждават истинността на тази „дума“. Това не е историческата истина, чието потвърждение би се търсило и намерило в миналото чрез нещо вече станало, а пророческа истина, която се потвърждава в бъдещето от случващото се. И тази обърната във времето логика изразява обречеността, която тегне над българския космос да бъде тъжен и див, докато завистта и ограждането имат мистичната сила да надделяват над любовта и съграждането.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Славейков успява да изгради образа на героинята, носителка на съвършено нови представи за хуманитарните ценности, вечни и непреходни. Гергана е условен персонаж – образът на идеалната българка, носител на определен възглед за човешкото. Характерът ѝ е цялостен и устойчив, това е характерът на българката,

формиран през много столетия – той е проява, израз на най-хубавите черти на нашата народопсихология.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Жечев. Т. Българският Одисей и истината за неговото завръщане. В: Българският великден или страстите български. С., 1992.
[2] Лечева, Г. Петко Р. Славейков и «Изворът на Белоногата». В: Българската литература през Възраждането. Русе. 2007.
[3] <http://slovo.bg/old/prs/>

За контакти

Полина Тошева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и английски език”, e-mail: polina_86@yahoo.com

Гл.ас. Галина Лечева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал-Силистра, Катедра по филологически науки, тел.: 086 821 521, вътр. 128, e-mail: LechevaG.@gmail.com, GLEcheva@fs.ru.acad.bg

**Констатиращ експеримент
за установяване равнището на усвояване
на основните физични понятия
по предмета “Човекът и природата” в 5 и 6 клас**

автор: Десислава Костова
научни ръководители: доц. д-р Тодорка Стефанова,
гл.ас. Теменужка Богданова

During the 2007/2008 school year in class 6 introduce teaching the subject "Man and Nature". Teaching the subject "Man and Nature" on 5 and 6 class is made primarily of teachers holding powers in other scientific fields and passed training in physics. Preparing for lessons hampers teachers, and the problem is the fact that most teachers do not have an office and facilities for making physical demonstrations. This is natural and reflects the level of utilization of basic concepts. With held konstatirasht experiment aim to establish the level of utilization of basic physical terms, which is particularly important in upgrade their teaching subject "Physics and Astronomy" in the coming classes.

Keywords: nezhiba nature, basic physics concepts, force, prirodonauchni ideas, criteria, structural schemes, signs and links.

ВЪВЕДЕНИЕ

Целна на изследването е да се проведе констатиращ дидактически експеримент по предмета “Човекът и природата” 5 и 6 клас, за да се установи пълнотата и равнището на усвояването на основните физични понятия.

Задачи на изследването:

- подбор на основните физични понятия от съдържанието на предмета;
- разработване на тестове, проверяващи равнището на усвояване на основните физични понятия;
- провеждане на констатиращ експеримент, анализи и изводи от него.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Хипотеза на изследването: Ако в учебния процес по предмета «Човекът и природата» в 5 и 6 клас се използват предимно традиционни методи, усвояването на основните физични понятия е преди всичко на първо репродуктивно равнище. От хипотезата са изведени критерии за нейното доказване.

Критерий 1. Усвояване съдържанието на понятието по две характеристики – съществени признаци и връзките между тях

Критерий 2. Усвояване на връзките между основните понятия- фундаменталните идеи -за елементарност, за йерархия, за причинност, за запазване-системообразуващи връзки

При конструиране на тест 1 и тест 2 се използват логическите структури на частта Физични явления (Приложение фиг. 1) и структурните схеми на всяко основно понятие(Приложение фиг. 2). Въз основа на всяка структурна схема се обособяват съществени признаци и връзки за всяко основно физично понятие.

Тест 1 - за проверка на всяко основно физично понятие на първо- (репродуктивно) равнище.

Тест 2- проверява усвояването на съществените признаци и връзки между тях и на фундаменталните идеи на второ (апликативно) и трето (творческо) равнище.

Към всеки тест има еталон по който се изчисляват коефициентите съответно на съществените признаци, връзки и фундаментални идеи.

Примерен тест за понятието „Сила” – 6 клас.

Съдържание на тест 1

- 1.Как силите характеризират взаимодействието между телата? (какво предизвикват)
2. Какво действие върху телата имат уравновесените сили?

3. Какво действие върху телата имат неуравновесените сили?

Обосновка на тест 1

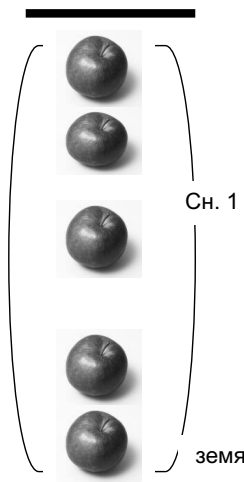
Първата задача е насочена към съществени признаци на силата, които я определят като мярка за взаимодействието между телата. Втората задача проверява връзката между уравновесените сили и действието им. Трета задача проверява връзката между неуравновесените сили и действието им. Тези две връзки от съдържанието на понятието са избрани тъй като те добре илюстрират фундаменталната идея за причинност.

Обосновка на тест 2

Първа задача проверява второ равнище на усвояване на съществените признаци на понятието „сила“. Втора задача проверява трето равнище на усвояване на признаците на понятието „сила“, тъй като изисква учениците да приложат знанията си в непозната ситуация. Трета задача проверява на второ равнище действието на уравновесените сили. Четвърта задача проверява на второ равнище действието на неуравновесените сили. Задача пета е насочена към проверка на трето равнище, че неуравновесените сили променят големината на скоростта.

Съдържание на тест 2

- 1.Свържете със стрелка опита, който показва съответното взаимодействие на силата.

Сн. 1

земя

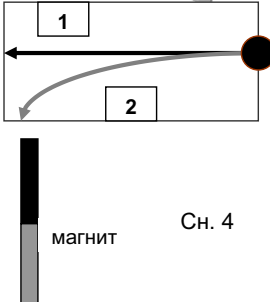

Сн. 3

Чук удря топче пластилин

Сн. 2

Сн. 4

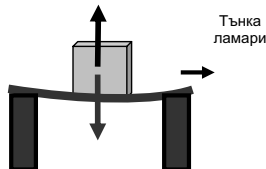
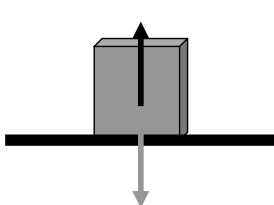
магнит

Изменение на посоката на движение Фиг.....
Изменение на формата на тялото Фиг.....
Изменение големината на скоростта Фиг.....
Изменение на размера на тялото (пружината) Фиг.....

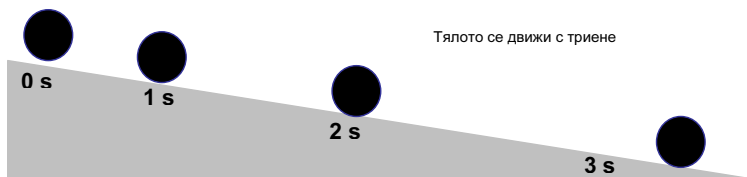
2. Космическа ракета е изстреляна от Земята. Ракетата се движи под действие на силата на реактивния двигател. На чертежа с линия е означена траекторията на движението ѝ. Означени са положения: 1, 2, 3 и 4, в които е ракетата през равните интервали от време. Кой действия на силата показва този пример. Обосновете се.

3.Напишете за трите примера кои са силите, които се уравновесяват и какво е тяхното действие върху тялото от фигурата.

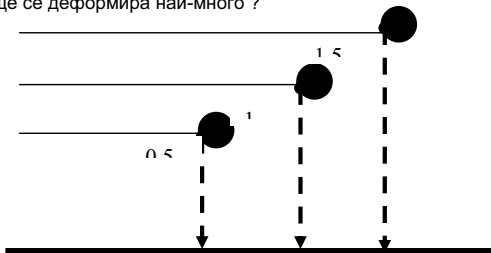

4. Означете в трите случая действащите сили на тялото и какво е тяхното действие.

Фиг. 1

5. Три еднакви пластелинови топчета са пуснати от височини: 0, 5 метра, 1 метър и 1,5 метра. Начертайте силите, които действат на топчетата. Обяснете действието им. Кое от трите топчета при удара в земята ще се деформира най-много?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследвани са 7 паралелки - 168 ученика от 5 клас и 7 паралелки - 168 ученика от 6 клас при 7 базови учители от 4 училища от различен тип в две общини в област Силистра. За основното понятие "Сила" резултатите са представени на фигури 3 и 4 от Приложението.

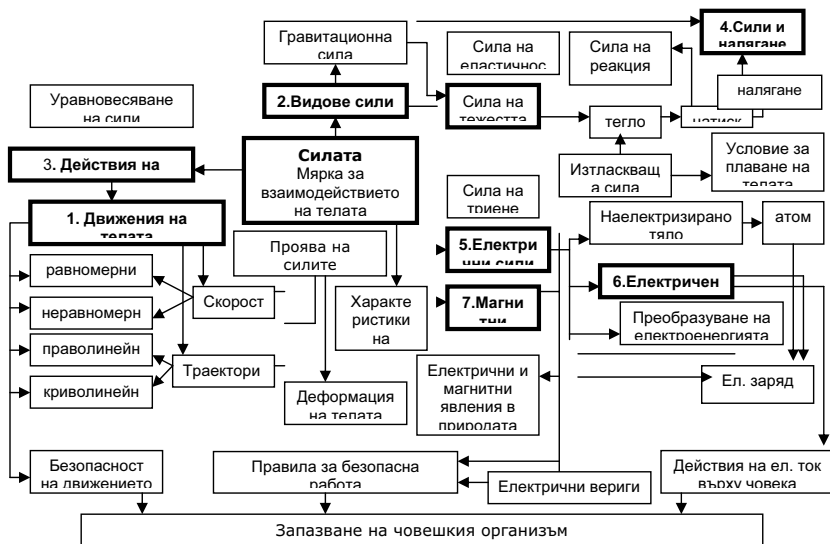
Най-високи са коефициентите на усвояване на репродуктивно равнище в сравнение с коефициентите за второ и трето равнище, а най-малки по стойност са коефициентите за усвояване на понятията на творческото равнище. Тези резултати не задоволяват и не отговарят на целите и задачите на обучението по предмета „Човекът и природата“ в средното училище.

По отношение на учениците: Има съществени пропуски по отношение на усвояване на основните физични понятия. Учениците не могат да: анализират вътрешни връзки между процесите и явленията; да прилагат усвоените закономерности при решаване на конкретни практически задачи.

По отношение на учителите: Учебното съдържание се преподава преди всичко по традиционните методи и не се визуализира достатъчно. Учителите не познават учебните програми по физика в отделните етапи на обучение, което пречи на осъществяване приемствеността на познанието. Пренебрегва се ефективността от използване на домашната работа.. Пренебрегва се планирането и провеждането на фронтален, демонстрационен и лабораторен експеримент по физика.

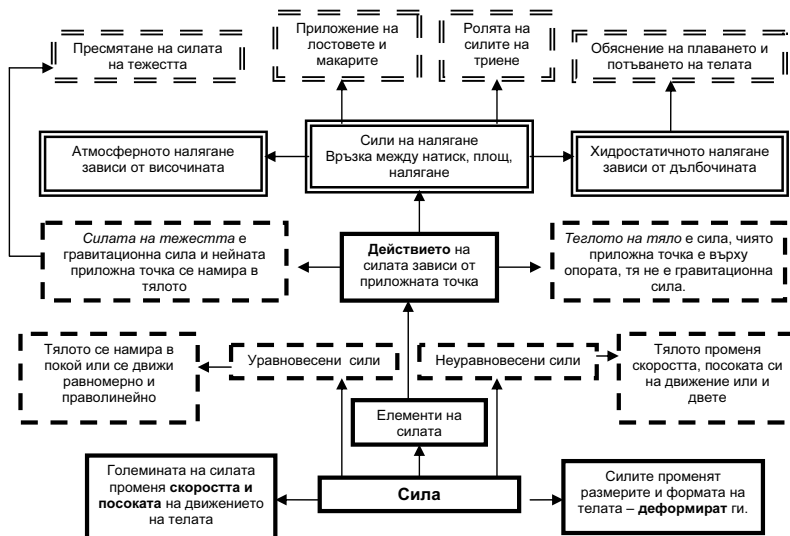
Тези изводи доказват хипотезата. Преподава се преди всичко чрез традиционни методи и средства и затова резултатите на учениците по отношение на усвояване на основните физични понятия са определено на репродуктивно равнище. Необходими са методи на обучение, които да осигуряват творческо усвояване на знанията, т. е. в резултат на обучението да се повишат коефициентите на усвояване на второ и трето равнище. Предвид това предлагаме да се разработи методическа система за прилагане на интерактивност в обучението.

Приложения
Логическа структура на част I Физични явления – 6 клас

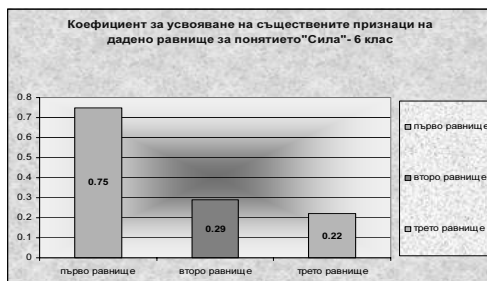

Фиг. 1

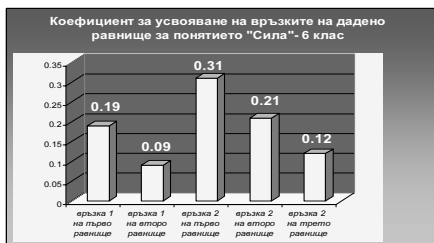
Структурна схема на понятието “Сила”

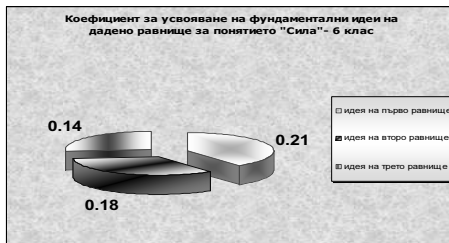
Фиг. 2

Фиг. 3

Фиг. 4

фиг. 5

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бижков, Г., В. Краевски, Методология и методи на педагогическите изследвания, АСКОНИ-ИЗДАТ, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София-Москва, 1999.
- [2] Иванов, И., Педагогическото изследване, Методология, методи, процедура, изд. Глаукс, С., 1993.
- [3] Русалова И. Обучението по физика и астрономия – състояние, проблеми и перспективи, Регионален инспекторат по образованието – Пловдив. Септември, 2007.
- [4] Стефанова, Т. Методика за формиране на система астрофизични понятия в средното училище. Кандидатска дисертация. С., 1990.

За контакти:

Десислава Костова, Русенски университет “ А. Кънчев”, специалност Физика и информатика, e-mail: des1970@abv.bg

Гл. ас. Теменужка Богданова, Русенски университет “А. Кънчев”, Катедра Технически и прородоматематически науки. e-mail: betina93@abv.bg

Доц. д-р Тодорка Стефанова, Русенски университет “А. Кънчев”, Катедра Технически и прородоматематически науки., e-mail: dora@ru.acad.bg

Наблюдение върху писмената реч на ученици от село Твърдица, Република Молдова

автор: Парасковия Салакина
научен ръководител: доц. д-р Илиянка Горанова

In this report I present a part of my research in the written speech of pupils from v. Tvarditsa. Here I discuss some characteristic features in the lexical and morphological level. On the lexical level I mark that pupils in their written speech used mostly Russian words, sometimes they use Russian words with Bulgarian endings. On the morphological level we notice presence of the article, in Russian language there is no article

ВЪВЕДЕНИЕ

Село Твърдица се намира на границата с Украйна, в Южната част на Молдова, близо до град Тараклия. Днес Твърдица е едно от най-развитите, перспективни и благоустроени български села в Молдова. Това е самобитно българско селище основано от преселници от България през 1830 г. и до днешния ден наброява приблизително 7000 жители.

В селото има 2 училища: средно (или осемилетния школа, от 1 до 9 клас), и лицей (от 1 до 12 клас). И в двете училища се изучава български език и литература и история, култура и традиции на българите. В двете училища работят около 90 преподаватели и се обучават около 1200 деца.

Изучаването на български език от потомствени българи, живеещи в Бесарабия, не е било специален обект на изследване от българската методическа литература. В този смисъл предмета на настоящето изследване – писмена реч на ученици от с.Твърдица, Тараклийски район, Република Молдова – определяме като актуален. В изследването се представят наблюдения от писмени работи на 61 ученика от 8 до 12клас. Всеки ученик е отговорил писмено на въпроса “Защо иска да изучава български език (ако иска да го изучава), написал е есе на тема “Разказвам за себе си” и е преразказал предложен му текст “Ябълката” (в размер на една стандартна печатна страница); т.е. обработени са общо 183 текста.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основната цел на изследването е сведена до откриване и систематизиране на отклонения в писмената реч на ученици, които са изучавали български език само като учебен предмет, съотнесени към нормите на съвременния български книжовен език. Изследването не претендира за изчерпателност – то обхваща само 61 ученика, които са написали текстове по зададени теми. Но то може да даде обща представа за състоянието на явлението – писмената реч на български език на тези ученици.

Всеки от учениците е попълнил анкетен лист, от който се получават съществени за изследването данни. Обобщените данни сочат, че 57 от учениците определят себе си по народност като българи; 1-молдованин, 1-гагаузин; 1- руснак; 1- грузинец. Майките на учениците с български произход са 55; бащите – 54.

Интересен за изследването е отговорът на въпроса “На кой език обикновено общуват в къщи”: 52 посочват български език; 5 - български и руски; 4 - руски. 52 от анкетиранияте посочват, че желаят да изучават български език.

В хода на работата са използвани методите анкета с участващите в изследването ученици, количествен и качествен анализ на писмените текстове.

Приносният момент на изследването свързваме с това, че поставяме началото в проучвателна дейност върху писмената реч на ученици, потомствени българи, които са изучавали български език като учебен предмет (3 часа седмично).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На този етап анализът на езиковия материал насочва към следните по-общии изводи:

1. Влияние на руския език върху лексикалния и морфологичния строеж на изреченията, които учениците са използвали. Има се предвид, че учениците са ограмотявани на руски език; български език те изучават само като учебен предмет. Например:

1.1 Когато разказват за семейството си, не малка част от учениците вместо думата семейство употребяват думата семья (в руския език – съществително име от ж.р.). Думата семья срещахме членувана като съществително име от ж.р. – семейта, а в руския език няма членна форма; срещахме я и пояснена от местоимение, което може да е и да не е членувано. – моята семья и моя семья.

Вместо думата приятели срещахме думата друзья, която е членувана или нечленувана: Имам много друзья и Друзьята ми.

Когато отговарят на въпроса „Какъв искаш да станеш“ учениците отговарят в по-голямата си част с руски лексеми – воспитателница, врач, парикмахер, полицейский, переводчик, пожарник, летчик.

Желанието си да пътуешат учениците свързват с думите – корабль, кругосветное путешествие, прогулка, озеро, Греция, Гавайские острова, Восточные страны, отдых: На учениците им се нрави да пътуешат.

Посочените тук думи са само част от руските лексеми, които учениците са използвали, разказвайки на български език.

1.2 Срещахме прилагателни имена, които са изписани с окончания, както е в руския език, например: Изучаваме русский, болгарский, румънский; Те са многу добрые; Нали ми е родной язык.

1.3 Под влияние на руски език се употребяват някои предлози, например: Родена съм на 1991 година; Живеем у България; На юга на Молдова.

2. В съчиненията срещахме лексеми, които не се срещат в съвременния български книжовен език:

Лахувам – разговарям; В речника за редки, остарели и диалектни думи е посочена думата – лафувам, лафя.

Ух къщи лахувами на български.

Сетай – също.

Български сетай са учи.

Във всички наблюдавани текстове срещахме пълна редукция на широките гласни в съответстващите им тесни: най-често се среща редукването на о в у.

ЛИТЕРАТУРА

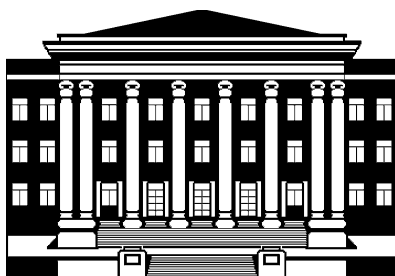
- [1] Граматика на съвременния български книжовен език. Том II / Морфология. С., БАН, 1983.
- [2] Етимологичен речник на българския език. С., БАН, 1972.
- [3] Неделчев, Н. Бесарабските българи в Тараклия (история, диалект, речник). Велико Търново, 1998.
- [4] Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. С., БАН, 1972.

За контакти:

Парасковия Салакина, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Специалност “Български език и английски език e-mail: luku_p@mail.ru

Доц. д-р Илиянка Горанова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, Катедра по филологически науки, e-mail goranova@abv.bg

**РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“АНГЕЛ КЪНЧЕВ”**

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ СНС'09

П О К А Н А

**Русе, ул. "Студентска" 8
Русенски университет
“Ангел Кънчев”**

Филиал Силистра

**СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС'08**

Под общата редакция на:
гл.ас. Галина Лечева

Отговорен редактор:
доц. д-р Ангел Смикаров

Народност българска
Първо издание

Формат: А5
Печатни коли: 8
Тираж: 20 бр.

ISSN 1311-3321

Печатна база
при Русенски университет “Ангел Кънчев”

<http://conf.ru.acad.bg/bg/>

Научна конференция на Русенски университет - 2008 - Windows Internet Explorer

http://conf.ru.acad.bg/bg/

ICQ Search

ICQ Search

Русенски университет "Ангел Кънчев"
СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ - РУСЕ

ENGLISH

- Начало
- Покана за участие
- Организатори
- Организационен комитет
- Тематични направления
- Работни езици
- Изисквания към оформлението на докладите
- Публикуване на доклади
- Такса за право на участие
- Фирмено участие
- Срокове
- График на провеждане
- Адрес за кореспонденция
- Телефони за резервация
- Програма на конференцията
- Сборник с доклади

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

- Покана за участие
- Сборник с доклади

"Work, finish, publish" Michael Faraday

НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

31.10 - 01.11.2008
ПОСВЕЩАВА СЕ
НА ДЕНЯ НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ

Copyright © 2008

Done

Internet

100%